

Journal of Scientific Research

Volume:1, Issue:1 2021

Journal of Scientific Research

Volume 1 Issue 1

Content

	Page
1. Kastriote Vlahna	
Alternative dispute resolution through arbitration under Kosovo law	2
2. Rexhep Spahiu	
Natural land use and socio-economic effects in the municipality of Rahovec	12
3. Mjellma Bujupi	20
Perception of the effect of time on making individual decisions by workers- case study in Kosovo	
4. Kumrije Sefaj-Dragusha	28
Zoning in the urban space - Fushë Kosovë	

Alternative dispute resolution through arbitration under Kosovo law

Kastriote Vlahna

Faculty of Law, Universiteti i Prizrenit "Ukshin Hoti", Prizren

Abstract:

There are many reasons why the plaintiff starts the lawsuit. Thus, regardless of the purpose of conducting a disputed procedure, the intention of the parties is oriented towards the rapid adoption of a court decision which will eliminate any unpredictability in the disputed law between the parties. Arbitration as a binding private-non-public alternative to very useful decision-making in a large number of disputes, mainly civil disputes, is a relief for resolving contentious issues. In this respect it is seen that we are dealing with a judgment that in general terms we can say that: arbitration is one of the fastest and most efficient alternative ways of resolving disputes that today require the trends of modern society. In this way businesses are interested in quick and non-bureaucratic dispute resolution. Arbitration is a procedure which nowadays globally dominates in disputes between businesses. The most complicated and costly disputes are resolved by arbitral tribunals worldwide. The arbitration procedure is transparent and provides the means of control of the procedure by the parties. The procedure is provided by the rules of arbitration, but the duration, the administration of evidence and some other elements of the procedure are decided with the consent of both parties to the dispute. The parties have the right to propose by an arbitrator whom they consider to have the professional and ethical ability to serve as impartial and independent of future circumstances. The content of the paper will be about the arbitration procedure at the arbitral tribunal as well as the main elements on the basis of which this procedure is conducted.

Keywords: Arbitration, dispute resolution, transparency, arbitration agreement, elements of arbitration

Introduction

Considering that the arbitration agreement is the essential clause of the development of the progress of a pre-arbitration procedure, i there fore began to address in more detail the importance of the arbitration agreement. For civil disputes, specifically from commercial law, it was a step towards the development of the Courts and the Laws on Arbitration, on which always lies the agreement that the parties create among themselves to find solutions to their dispute through arbitration.

Taking into account the arbitration agreement, the parties from the beginning of the conclusion of the main contract must announce that in case of dispute over the object of the main contract to enter into a second contract which contains the arbitration agreement, which in this case the case disputed in case it happens to be resolved through the arbitral tribunal. However, during the whole procedure, the parties to the agreement must take into account whether that agreement is valid, since if the agreement is considered invalid, then the arbitral award will be

invalid. Regarding the invalidity of the agreement and the cases when an agreement can be considered invalid will be addressed in this paper.

I. Importance and development of the Arbitration procedure

The arbitration proceedings may be conducted in a manner which is considered beneficial to the intent, provided that the parties are treated equally and given the opportunity to be heard. The arbitration procedure starts on the date when the request is accepted by the defense party (the defendant) unless the parties agree otherwise. At each stage of the proceedings, the arbitral tribunal may hold hearings for witnesses, hear experts, and enable the parties to state their views on the evidence. The arbitration procedure is clearly distinguished from the court procedure, among others, by its relation to the rules of procedure. For court proceedings, most of the rules are of an imperative nature (*ius cogens*) so that procedural law does not authorize the parties to agree on the rules according to which the court will act (principle of constitutionality and legality).ⁱ 1 If an oral hearing is held, the arbitrator is obliged to invite the parties to participate in the hearing in time. The arbitral tribunal shall request from the parties all the evidence which corroborates the statements in the lawsuit or the counterclaim.ⁱⁱ 2 For the settlement of a certain dispute, the arbitral tribunal shall determine with the utmost care which evidence it will elaborate in the proceedings. It is more important to respect the principle of equality of the parties in the arbitration procedure during the elaboration of the evidence where they should have an equal position. In order to obtain the necessary evidence, the arbitral tribunal may seek the assistance of the state courts in securing various decisions and in the elaboration of evidence by the state court when it is not possible for the arbitral tribunal to elaborate.ⁱⁱⁱ

The main actor of the arbitration procedure is the arbitrator, he leads the procedure and manages the case. Chapter V of the Kosovo Law on Arbitration provides in general terms the conduct of the arbitration proceedings. In order to achieve the best possible results of case management and completion of the procedure as soon as possible and making the right decision. When conducting the course of the arbitration proceedings, the arbitrator must keep under control the whole process, organize the start time, the duration, the break and the eventual postponement of the hearing. The hearing of the Arbitral Tribunal shall be held behind closed doors in order to maintain the confidentiality of the facts, evidence and final decision.^{iv} If an arbitrator has been replaced,

the proceedings will continue at the stage where the arbitrator who was replaced has ceased to perform his or her functions, unless the arbitral tribunal decides otherwise.^v

I.1. Understanding of the Arbitration

Arbitration is an alternative mechanism for resolving disputes, widely used in developed countries, and is also available in Kosovo. Important reasons why businesses often select arbitration before appearing in regular state courts are speed, efficiency, party autonomy, and the ultimate nature of arbitration decisions. For this reason, the International Economic Chambers are the initiators of international economic arbitration, so IEC procedures are often used, today for international arbitration. Arbitration proceedings can be conducted in this way

because they are considered useful to the purpose, provided that the parties are treated equally and given the opportunity to be heard. The arbitration procedure begins on the date when the claim is accepted by the defense (defendant) unless the parties agree otherwise.^{vi} So, the arbitration procedure regarding a certain dispute begins on the day when the request for the dispute to be submitted to the arbitration for settlement is accepted by the respondent.^{vii} In general, arbitration can be defined as a means of resolving a dispute between two parties by a

decision given by a third party to natural or legal persons^{viii} (states) on the basis of which disputes arise between states. they try to regulate them through international arbitration.^{ix} Arbitration is first and foremost created on the basis of the agreement of the parties, since without the consent of both parties this in reality cannot be realized.^x At each stage of the proceedings, the arbitral tribunal may hold a hearing with witnesses to hear the experts and to enable the parties to express their views on the evidence. The arbitration procedure is markedly different from the judicial procedure, among other things, in contrast to its relation to the rules of procedure. For court proceedings, most of the rules are of an imperative nature (*ius cogens*) so that procedural law does not authorize the parties to determine by their agreement the rules by which the court will act (the principle of constitutionality and legality).^{xi} If an oral hearing is held, the arbitral tribunal shall be obliged to invite the parties to attend the hearing in a timely manner.^{xii} The arbitral tribunal shall request from the parties all evidence which proves the allegations in the lawsuit or counterclaim. In order to resolve a certain dispute, the arbitral tribunal, with the utmost care, determines which evidence will be processed in the proceedings. It is more important to respect the principle of equality of arms in the arbitration proceedings during the elaboration of evidence where they should have an equal position. In order to obtain the necessary evidence, the arbitral tribunal may seek the assistance of the state courts in securing various decisions and for the elaboration of the evidence by the state court when these cannot be elaborated by the arbitral tribunal.^{xiii} Given that arbitration is an institution with a very long tradition and a great affirmation, which is growing, it is perfectly understandable that arbitration in legal theory can be explained and defined in different ways. Thus, we can say that there are many attempts to define arbitration.^{xiv} The expression "arbitration" can have at

least two meanings, on the one hand with this term we mean the way, method or technique of resolving disputes, and on the other hand with it we mean the body or institution that resolves the dispute, respectively brings decision on the contentious issue.^{xv} International trade arbitration can be defined as "a private method of resolving disputes, chosen by the parties themselves as an effective way to end disputes between them, without resorting to the courts of law. In addition to these abstract definitions which define arbitration as a way, method or technique for resolving disputes, in legal theory there are also many other abstract definitions which define arbitration as a body or institution that resolves disputes."^{xvi}

The same definition regarding the notion of arbitration is made by the current law in Albanian-speaking countries as follows: Arbitration is one of the most common and contemporary methods for resolving disputes that arise during operational developments in international trade. This is a private means of resolving conflicts based on the prior agreement of the parties to refer the eventual dispute to a private court. The procedure before the arbitral tribunal tends to be much faster than the same contentious case being referred to a national court to be tried, respectively. Regular courts usually have limited time, long and varied lists of cases that require more concentration and attention to judge a case which is a difficult situation. Although

the arbitral tribunals must meet the requirements of natural justice and decide in accordance with the law they must and can approve procedures with flexibility and speed. Arbitration can be more expensive than litigation in a regular court, but traders agree with this procedure and agree in principle to stay in this procedure precisely to gain time and procedural simplicity. In addition, the costs of arbitration must usually be borne by the parties and are not taxable by the taxpayer.

I.2. Order of the procedure

In the absence of an agreement between the parties, the Arbitral Tribunal organizes the course of the procedure to not always hold a hearing, when it deems it unnecessary or when the parties request it, which is also the provision of Article 21, paragraph 1 of the Law. of Kosovo for Arbitration. But if it is decided to hold a hearing, it will timely warn the parties to be able to prepare the evidence and facts they wish to present at the hearing, as provided by the Kosovo Law on Arbitration.⁶ Plaintiff presents the initiating act-lawsuit which contains the introductory part, the report, evidence and facts as well as the concluding part. The respondent submits the response to the lawsuit, with which he responds to the evidence and facts of the lawsuit which also contains, the introductory part, the report with the evidence and the concluding part. The plaintiff responds with counter-arguments to the allegations of the respondent.⁷ The respondent disputes the evidence of the plaintiff and presents his evidence, if allowed, as he often does not allow replicas, duplicates, etc., for the sake of not delaying the proceedings.⁸ All statements, documents or other information which one party sends to the Arbitral Tribunal is also sent to all other parties to the proceedings. This also applies to expert reports or other summary evidence, which are relevant and on which the Arbitral Tribunal may base its decision.⁹ The submissions of the parties to the Arbitral Tribunal shall be made available to them. to announce what is disputed between the parties and based on them, where the parties will focus and what are the key issues. The arbitrators evaluate the evidence and facts presented by the parties and finally in the concluding part. So after hearing the parties, the arbitrator declares the hearing closed, but if necessary, on his own initiative, reopens the hearing at any time before making a meritorious decision.¹⁰

I. 2.1. Arbitration agreement

The final arbitration agreement between the parties to the dispute is the basis of the arbitration procedure and the authorization of the arbitral tribunal. By concluding the arbitration agreement, the parties entrust the arbitral tribunal with a decision on the disputes which have been included in the arbitration agreement. The powers of the arbitral tribunal are limited by the arbitration contract. With an arbitration contract, the parties can determine the essential elements of the arbitration procedure themselves, so they can determine the material and procedural elements.^{xvii}

The necessary condition for entering the arbitration procedure is the arbitration clause. This stipulates that the parties in a legal case are not subject to due process of law, but to arbitration. In the event of an existing conflict, the parties may agree to adjudicate their dispute through arbitration. Under normal circumstances, arbitration clauses are part of the content of the contract. The arbitration clause contains information on whether all or only the legal disputes set out in it are adjudicated within the framework of arbitration. It also contains information about the composition of the arbitral tribunal, or on the basis of which the rule will be judged, as well as where the seat of the arbitral tribunal should be.

In international business relations it is very logical to also determine in which language the arbitration procedure will take place. The arbitration clause must also contain the right applicable in this procedure.

The 2012 UNCITRAL^{xviii} Rules of Arbitration model arbitration clause has the following content: Any dispute, dispute or claim arising out of or relating to this contract, or its breach, termination or invalidity, shall be settled by arbitration in accordance with the rules of UNCITRAL, where the parties shall have the following in mind:

- (a) The appointment authority is ... [name of institution or person];
- (b) The number of arbitrators is ... [one or three];
- (c) The place of arbitration shall be ... [city and country];
- (d) The language to be used in arbitration proceedings shall be.^{xix}

The validity of an arbitration clause depends on whether it is valid under national law. Applicable national law must be defined in accordance with the rules of private international law. The validity of an arbitration clause also depends on whether the contract is valid or if it was agreed in writing. If one of the parties complains against the validity of an arbitration clause, then according to the rule, the arbitrators are the ones who decide on the validity and competence (the so-called Competence-Competence).^{xx} At the same time, the parties to the agreement on the implementation of the arbitration clause must be allowed to participate in the arbitration process. Also, if the parties have agreed to adjudicate their disputes within the framework of arbitration, then the courts are incompetent for such legal disputes. This lack of jurisdiction of the courts must be made valid by one of the participating parties at the beginning of the trial.^{xxi}

2.1.1. The validity of the arbitration agreement

If the parties wish to ensure that their arbitration clause is enforced, they shall ensure that this clause provides for the basic elements, in particular the purpose of arbitration, the institution of arbitration (if determined for institutional arbitration), the rules of arbitration, the number of arbitrators, the place of arbitration, and the language in which it will be used. Because there are many cases in which inexperienced businessmen or lawyers themselves draft contracts, some of the above-mentioned elements are often overlooked. There are also situations when the arbitration clause is compiled under pressure or fraud. In the first situation we are dealing with the "validity" of the arbitration clause^{xxii}, and in the second with the "existence" of the arbitration clause. These two concepts are very similar to the concepts of invalidity, according to the Law on Obligations of Kosovo, in which the issue of "validity" of an arbitration clause would be parallel to that of "relative invalidity",^{xxiii} and the issue of "existence" it is parallel to the "absolute invalidity" of the same law. The jurisdiction of an arbitral tribunal derives from the arbitration clause. Thus, any dilemma regarding the validity of that clause can provoke challenges of jurisdiction. Up to the invalidity of a clause can come as a result of:

1. non-determination or erroneous determination of the arbitral institution
2. non-determination or erroneous determination of arbitration rules
3. non-fulfillment of the condition for "writing"
4. non-arbitrariness of a case
5. Lack of willingness of the parties to arbitrate (also considered by some courts as the basis for defining an arbitration clause as non-existent).

An arbitral tribunal usually does not begin to analyze in detail the arbitration agreement to see whether it meets all the prerequisites for validity, unless one of the parties challenges the tribunal's jurisdiction on the basis of an invalid arbitration clause. For this reason, this concept is very similar to that of "relative invalidity" which we encounter in the Law on Obligations of Kosovo, where this issue can be raised only at the request of one of the parties.^{xxiv} If the jurisdiction of the tribunal is challenged on the basis of an invalid clause for arbitration,^{xxv} then it is the duty of the tribunal to decide whether there is jurisdiction or not, based on the principle of "competence-competence",^{xxvi} arbitral tribunal to decide on cases relating to the validity of an arbitration clause.

I.2.2. The importance of the validity of the arbitration agreement in making an arbitral award

If the parties wish to ensure that their arbitration clause is enforced, they shall ensure that this clause provides for the basic elements, in particular the purpose of arbitration, the institution of arbitration (if determined for institutional arbitration), the rules of arbitration, the number of arbitrators, the place of arbitration, and the language in which it will be used. Because there are many cases in which inexperienced businessmen or lawyers draft contracts themselves, some of the above-mentioned elements are often overlooked. The agreement of the parties is a necessary condition for any resolution of disputes outside the state courts, therefore it is a necessary condition for resolving disputes through international commercial arbitrations. This agreement constitutes the legal basis for the constitution and functioning of arbitration, without which there is no arbitration. In the same vein are the words of a well-known arbitration commentator, who states that "of course, no arbitration is possible without its basis, the arbitration agreement."

If the arbitral proceedings take a decision which does not have a valid agreement of the parties from the beginning when the parties have established the agreement, then the decision may be revoked by the court if the arbitration agreement is proved to be invalid under the law for which the parties have submitted it either according to the law in force at the moment. Giving up can also be avoided if there is no valid reference because it is only a valid reference which gives jurisdiction to the arbitrator. The validity of the agreement must be tested in accordance with the law to which the parties have submitted it. When there is no such indicator, the validity will be examined according to the law in force at the moment. This of course means the law of the place where the contract was done.

So arbitrators decide on the evidence provided by witnesses, whether they are useful and whether they will be presented, and may also invite witnesses to ask you to present certain means if they see fit, and ask the parties to provide of swearing to establish that the facts and evidence which they present to the arbitrators are true and well-founded.

Kosovo Law on Arbitration provides that each party has the burden of proving the facts which support the lawsuit, respectively, the response to the lawsuit and it is up to the arbitral tribunal to decide on the admissibility, relevance, veracity and weight of the evidence presented. The arbitral tribunal may require the parties to submit other documents or evidence within the time limit set by it.

II. Significance of the evidence in the arbitration hearing

The arbitral tribunal shall decide to hold the hearing in the form of a verb for the presentation of a wish, for a verbal argument, or the proceedings shall be conducted on the basis of other documents and materials, at any time valid unless the parties have agreed otherwise. hence the will of the parties is the main principle. The parties shall give you a reasonable (warning) time limit for holding hearings and any arbitral tribunal meetings when it is necessary to inspect the goods, other features or documents.

Communication of all actions, such as statements, documents or other information provided by the arbitral tribunals, the courts have an obligation to communicate to each party. Also any expert report or evidence document on which the arbitral tribunal can rely in making a decision, which should give me time to communicate to the parties.^{xxvii} The issue of deadlines with me communication and all actions of the court and arbitration is determined by regulates regulation. According to the due deadlines, the arbitral tribunal communicates and declares in writing, stating the claims and the statements of defense, you should not exceed two (45) days in the

long run. However, the arbitral tribunal may extend the time limit if it finds what is reasonable.^{xxviii} The right of the arbitrator to wish to seek documents that will serve as required is also set forth in the US Federal Arbitration Act. According to the definition of this law, arbitration has no right to use coercive measures against witnesses who do not request, but can only be requested by the competent court that will order the witness to respond to the summons and to declare the sentence which will be applied. therefore according to him does not bind.^{xxix} According to the AAA (American Arbitration Association) regulation, the parties can propose all the wishes that will be most useful, while the arbitrators can ask the parties to present the necessary facts for obtaining decision in the competition.^{xxx}

Unlike the courts, arbitration does not focus on the formalities of presenting evidence, but on providing relevant evidence which helps arbitrators to better understand the relevant dispute. As we can see from the provisions of the Kosovo Law on Arbitration, arbitrators have the discretion to decide which evidence is relevant and admissible, and to exclude evidence which they consider to be irrelevant. These extended powers to handle evidence, however, also carry with them the responsibility of carefully evaluating evidence. In addition, to expedite proceedings, arbitrators may impose methods of presenting evidence that are not common to the courts. For example, arbitrators may require attorneys to provide biographical information of witnesses who will testify in the arbitration process, in order not to devote time to asking questions about the identity of the witness, his work experience, connection with the case, or the educational qualifications he possesses. When it comes to witnesses, the Kosovo Law on Arbitration provides that in the event that the parties decide to call witnesses, at least 15 days before the hearing, each party must submit to the arbitral tribunal and the other party the name and address of the arbitral tribunal. the witness, the case for which he will testify and the language in which he will present the testimony. Similar to all arbitration rules, the Kosovo Law on Arbitration allows witness statements to be submitted in writing, signed by the witness, provided that the witness in question is available to the parties if one party requests the examination of the his / her.¹ It is important to note that although a written statement or testimony may be used as a substitute for a direct examination of a witness at a hearing, it does not carry the same weight if the witness is not available for examination. With new technological advances, some arbitration tribunals are now allowing videotape or live video recordings, in which case, although the witness is not physically present in the room where the hearing is taking place, arbitrators and lawyers nevertheless may ask questions. In addition to the evidence presented by the parties, as well as the testimony given by witnesses, the arbitral tribunal may engage one or more experts to report to it in writing on specific issues determined by the tribunal. If the tribunal so decides, it may order a party to provide the expert with any information necessary, to prepare or provide access to documents or items for consideration, in order for him to prepare the report. Upon receipt of the expert report, the arbitral tribunal shall send the parties a copy of the report and the parties shall be given the opportunity to submit their views in writing. The expert, after submitting the written report, appears at the hearing, during which the parties may question him.² If the parties themselves have nominated an expert, they should identify the qualifications of the expert before holding the arbitral tribunal. Since the parties often appoint different experts who come to diametrically opposed conclusions, it is usually more efficient and fair for the arbitral tribunal to appoint an impartial expert, who will be available to both parties to question him.³

Conclusion

All international instruments are directly applicable to disputes with foreign investors in Kosovo. Implementation of the Arbitration Law in Kosovo as one of the means by which the resolution of business disputes is accelerated, would reduce the number of cases in the Courts and increase foreign investment in Kosovo. Although the citizens of Kosovo are still not aware of the importance and role of arbitration, although there is still a lack of proper awareness of businesses about the importance of arbitration centers. The resolution of business disputes between Kosovo businesses has begun through arbitration centers, which operate within the Kosovo and American Chambers of Commerce. So from the general aspect of the right to arbitration, we need to know that in order to resolve a dispute over arbitration and to apply these regulations as well as the laws set for arbitration, the parties at the beginning of the main contract must enter into a contract. second (accessory) with the aim that in the event that in the future the main contract creates disputes then this dispute will be resolved through arbitration. So first the parties in the relationship of obligations must enter into a written agreement (arbitration agreement). In the general sense of this paper, I have pointed out that the parties to the agreement must be

careful not to conflict with any cause that may result in the invalidity of the arbitration agreement, as this invalidity will have consequences if a decision is given. of arbitration from this agreement, as this decision will be annulled by the regular courts as a reason that the arbitration agreement was invalid from the beginning of the crime of this agreement or may become invalid and over time. So during any action taken by the parties claiming to resolve their dispute through arbitration, they must be careful whether everything is in order with the arbitration agreement as the reason for the invalidity of the agreement may come to the annulment of the decision. arbitration and this would be to the detriment of the party.

Literature

- ✚ A. Pillet, *Traité pratique de droit International privé, Tome II, Grenoble, Paris, 1924;*
- ✚ A. Redfern, M. Hunter, *Law and Practice of International Commercial Arbitration, fourth edition, London, 2004;*
- ✚ A. Jan van den Berg, *The New York Arbitration Convention of 1958, Kluwer Law and Taxation Publishers, The Hague, 1981;*
- ✚ Brestovci, Faik. *E Drejta Procedurale Civile I dhe II Prishtinë 2006;*
- ✚ Bilalli. Asllan; Kuçi. Hajredin; `E drejta Ndërkombëtare Private`. Prishtinë, 2012;
- ✚ Bilalli. Asllan. “ Zgjidhja e Kontesteve Afariste nëpërmjet Arbitrazhit Tregtar Ndërkombtar. Prishtin 2012;
- ✚ *Bobbie Brooks Inc v Lanificio Walter Banci SaS (US v Italy) 4 YB Com Arb 289, 290-91 (Court of Appeal, Florence, 1979);*
- ✚ *Citing Prima Paint Corp v Flood & Conklin Manufacturing Co, [1967] USSC 172; 388 US 395, 404 (1967);*
- ✚ *Drejtësia, R. P. Sethi, Komentari mbi Ligjin e Arbitrazhit dhe Pajtimimit, 719-720, (Vol. 1, Ashoka Law House, New Delhi);*
- ✚ *Fougerolle SA (France) v Ministry of Defence of the Syrian Arab Republic 15 YB Com Arb 515;*
- ✚ *Hetemi. J. Mejdi. E Drejta Ndërkombëtare Tregëtare- Afariste. Prishtinë, 2007;*
- ✚ *J. Rubellin-Devichi, L'arbitrage: Nature juridique. Droit interne et droit international privé, Paris, 1965;*
- ✚ *J. Foelix, Traité du droit international privé, 2d ed. (Paris: Joubert, 1847);*
- ✚ *Jai Kishan Dass Mull v. Luchhiminarain Kanoria & Co., (1974) 2 SCC 521;*
- ✚ *K. Kwatra, Ligji i ri për Arbitrazhin dhe Pajtimin e Indisë, 45-46, (Indian Council of Arbitration , New Delhi, 1998);*

- ✚ *Libyan American Oil Co v Socialist People's Libyan Arab Jamahiryia*, 482 F Supp 1175 (Colombia, 1980);
- ✚ *Morina. Iset*, “ *Arbitrazhi dhe Procedura e Arbitrazhit*”,. Prishtinë 2015;
- ✚ *Musa, Mustafë*, “ *The Arbitration Law*”, Gjilan. 2012;
- ✚ *M. Petrović*, ‘ *Поништај арбитражног уговора у арбитражни спор*’, *Право и Привреда*, nr. 5-8, 1998;
- ✚ *M. Domke*, *Arbitrazhi Commercial*, Prentice Hall, 1965;
- ✚ *Puto. Arben*. “ *International Public Law*”. Tiran 2010;
- ✚ *R. Turner*, *Vendimet e Arbitrazhit: një qasje praktike*, Blackwell Publishing Ltd, Oxford, 2005, pg. 3;
- ✚ *Tafaj. Flutura./ Vokshi. Asim. Procedurë Civile (Pjesa II-botimi I)*. Tiran, janar 2014;
- ✚ *Thaqi. Ramadan. Arbitration Law*. Prishtin 2012;

Applicable laws and conventions:

- *Law no. 02 / L-75, Law on Arbitration of Kosovo;*
- *Law no. 04 / L-077, / on the obligations of Kosovo (LMD);*
- *Kosovo Contested Procedure Law;*

- *Albanian Arbitration Law 1996;*
- *Model Law on UNCTRAL International Trade Arbitration of 1985;*
- *O.P. Malhotra, Ligji dhe Praktika e Arbitrazhit dhe Pajtimit, 252, (botimi i dytë, LexisNexis Butterworths Wadhwa, Nagpur);*
- *Geneva Protocol on Arbitration Clauses of 1923;*
- *Geneva Convention on the Execution of Foreign Arbitral Awards of 1927;*
- *New York Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards of 1958;*
- *European Convention on International Commercial Arbitration of 1961;*

- ⁱ Musa, Mustafa, "The Right of Arbitration", Gjilan. 2012. Fq. 80
- ⁱⁱ Article 26, of the Arbitration Rules of the UNCTRAL Model Law.
- ⁱⁱⁱ Musa, Mustafa, "The Right of Arbitration", Gjilan. 2012. Fq. 84.
- ^{iv} Law No. 02 / L-75, Article No. 21, taken from: <http://www.gazetazyrtare.com>;
- ^v Summary of Arbitration Rules 2011, Article 15, p. 9.
- ^{vi} Morina. Iset, "Arbitration and Arbitration Procedure". Prishtina 2015. p. 183;
- ^{vii} See: Law no. 02 / L-75; Kosovo Arbitration Law; Prishtina 2008; Article 18;
- ^{viii} Puto. Arben. "International Public Law". Tirana, 2010. p. 442.
- ^{ix} International arbitration means the settlement of disputes between states by a decision given by one or more arbitrators, or by a body chosen by the parties.
- ^x Hetemi. J. Mejdji. International Commercial-Business Law. Prishtina, 2007, p. 471.
- ^{xi} Musa, Mustafa, "The Right to Arbitration", Gjilanë, 2012, p. 80
- ^{xii} Article 26 of the Rules of Arbitration under UNCTRAL Model Law.
- ^{xiii} Musa, Mustafa, "The Right to Arbitration", Gjilana. 2012, p. 84.
- ^{xiv} The most important acts relating to the right to commercial arbitration are: the Geneva Protocol on Arbitration Clauses of 1923, the Geneva Convention on the Execution of Foreign Arbitration Decisions of 1927, the New York Convention on the Recognition and the execution of foreign arbitration awards of 1958, the European Convention on International Commercial Arbitration of 1961, the Washington Convention on the Settlement of Investment Disputes between States and Citizens of Other States of 1965, and the international model Model-Law on Arbitration. UNCITRAL international trader of 1985.
- ^{xv} The European Convention on International Commercial Arbitration of 1961 in Article 1, paragraph 2, sub-b, provides for these two meanings.), but also before institutional arbitrations.
- ^{xvi} A. Redfern, M. Hunter, Law and Practice of International Commercial Arbitration, fourth edition, London, 2004. p. 1.
- ^{xvii} Hetemi. J. Mehdi. International Commercial Law. Prishtina, 2007. Pg. 427.
- ^{xviii} See: <http://www.uncitral.org/pdf/english/texts/arbitration/arb-rules-revised/arb-rules-revised-2010-e.pdf>. (01/06/2016). I get on dt. 01.04.2015, time 17:12.
- ^{xix} All disputes arising out of or in connection with this contract are ultimately settled under the Arbitration Rules of the International Chamber of Commerce, by one or more arbitrators appointed in accordance with the said Rules.
- ^{xx} See Article 5 of the European Convention; Article 21 OF UNCITRAL Rules of Arbitration. In the context of the ICC arbitration proceedings, the International Court of Arbitration has an important role (see Article 8.3 of the ICC 2012 Arbitration Rules).
- ^{xxi} See: <http://www.uncitral.org/pdf/english/texts/arbitration/arb-rules-revised/arb-rules-revised-2010-e.pdf>. (01.06.2016). I get on dt. 01.04.2015, time 17:16;
- ^{xxii} See: Law no. 04 / L-077 of Kosovo Obligations Relations; Prishtina 2012. Article 97, paragraph 1; According to which article it is stated that: The contract is void when the party has entered into a disability to act, when during its conclusion there were defects in terms of the will of the parties, as well as when this is determined by this law or by special provision.
- ^{xxiii} Yes there. Article 89, paragraph 1; According to which article it is stated that: Contract that is contrary to public order, imperative provisions, or morality of the company is null and void, if the purpose of the violated rule does not guide in any other sanction or if the law in the particular case does not predicts something else.
- ^{xxiv} See: Law no. 04 / L-077 of Kosovo Obligations Relations; Prishtina 2012. Article 89, paragraph 1;
- ^{xxv} See: UNCITRAL Model Law, Article 8 (2);
- ^{xxvi} See: Law 02 / L-75; Kosovo Arbitration Law; Prishtina 2008; (Article 14); According to which it is stated that: The arbitral tribunal decides on the validity of the arbitration agreement and whether it is competent to resolve the dispute which has been submitted to it. In this context, the arbitration clause, which is part of a contract, is treated as a separate and independent contract.
- ^{xxvii} Article 24, of the Arbitration Rules by the UNCTRAL Model Law
- ^{xxviii} Ibid., Article 25. Also under the Model Law on Arbitration (UNCTRAL) Article 27 states: `` The arbitral tribunal or a party with the approval of the arbitral tribunal may request from a competent court of that State assistance in obtaining evidence. The court may execute the request within its competence and in accordance with its rules for taking evidence``.
- ^{xxix} United States Arbitration Act, adopted July 12, 1925, codified July 30, 1947, as amended in 1954, 1970, and 1990.

^{xxx} Immediately after the enactment of the Federal Arbitration Act (1962), institutional arbitration was established in the United States, the American Arbitration Association (AAA), as an independent organization for the entire United States. This institution deals with all types of arbitration disputes, national and international.

Natural land use and socio-economic effects in the municipality of Rahovec

Rexhep Spahiu

Pa nr Rruga "Bill Clinton" Ptitshinë

mailto: rexhepspahiu19@gmail.com

Abstract

This study reflects a detailed description "Natural land use and socio-economic effects in the municipality of rahovec", in this case, the natural, socio-economic characteristics of the municipality in which the work is done are analyzed. The purpose of this paper is to better present the current situation in the municipality of Rahovec, geographical location and land use. The low standard, higher unemployment of the rural population, irrational land use, degradation of agricultural land, construction of facilities on agricultural land and a general lack of awareness and a sustainable plan of urban and rural development motivated me to do so a survey.

Keywords: Land use, Arable land, Housing, Forests.

1. Introduction

The territory of the municipality of Rahovec has an area of 275.5 km², which lies in the region of Gjakova and has a good geographical position. In the north, it borders with the municipality of Klina from a distance of about 45 km, on the North-East with the municipality of Malisheva about 16 km, in the South-East with the municipality of Suhareka about 17 km and Mamusha, in the South with the municipality of Prizren 25 km, and in the South with.

Municipality of Gjakova 28 km and at a distance of 60 km from the capital of Kosovo (Prishtina). The Prizren - Peja highway and the Prizren - Peja railway pass east of the municipality. The territory of the municipality extends in the width from 420 30 'to 420 50' and in the length from 200 21 'to 200 55'. Settlements in the municipality of Rahovec are located at an altitude of 300m, in Krushë e Madhe and up to 920m above sea level in Zatriç. This territory includes the central and southern parts of the Dukagjini plain.

There are two types of climate on the territory of the municipality of Rahovec:

1. Climate with Mediterranean features of the Mediterranean
2. Climate with continental influence

In the municipality of Rahovec, the average temperature is 11,680 C, the maximum appears in July at 38.5 0C,

while the lowest in January is -14.5 0C. The maximum amount of precipitation in Rahovec is 1047.2 mm, while the minimum is 609.9 mm. The average rainfall is 707.7 mm.

The hydrographic network in the municipality of Rahovec consists of hundreds of springs, wells, flowing and stable springs, as well as streams. Resources - hydrographic forms are important. The rivers DriniiBardh, although they do not originate from the municipality of Rahovec, all streams and rivers flow into it.

2. Material and Methods

The process of spatial transformation of the settlement has undergone great development, including the municipality of Rahovec. So, in this paper, the data was updated, the situation for the past and today is presented, the current situation is compared with the past, in which aspects the Municipality of Rahovec has undergone several changes over the years, used as much rational space, recommendations, etc...

During the work of this research I used different types of data such as: topographic map, satellite images and publications of different authors and processing of analytical material and field observations using computer programs: QGIS, ArcGIS etj...

These data were not used as obtained but were processed by various methods such as analysis method, statistical method, synthesis method-, and the comparative method.

3. Results and Discussion

3.1.State of subsistence and land use.

Based on the digitization of orthophotos and other documents, fieldwork, always in the context of the use and destination of the area at the municipal level, it can be concluded that the territory of Rahovec occupies an area of 27,550 hectares, where the territory develops numerous human activities. The constant impact of human activities leads to the degradation of land areas, which causes harmful ecological and social-economic consequences. The challenge is to prevent land degradation through special land protection measures and policies.

Table.1. Land use in the municipality of Rahovec during 2018

Spatial category	Area in ha	%
Forests	6933	25.3
Agriculture	12020	43.8
Settlements	1311	4.8
The cemetery	105	0.4
Meadow	2525	0.9
Grasses	3956	14.4
Desolation	326.3	1.2
Degradation	403.9	1.5
Vineyards	293.85	8.8
Illegal waste	24.3	0.09
Total	27421.7	100.0

3.2.Housing

The vast majority of the population in the municipality of Rahovec lives in the village, about 70% of the population. Only 29.5% live in the only city center of this municipality based in Rahovec. Housing is almost entirely individual, because the city center itself has a small number of collective housing, only 13 apartment blocks with five floors, which occupy only 0.5 ha of the city area, or about 3% of the area. general living space in an urban area. This is only 1% of the city Rahovec. The total number of residential buildings in the municipality of Rahovec is 14288, of which many, 10146, or 71%, were built in rural areas, 4142 residential buildings, or 29% were built in urban areas. The largest number of residential buildings was built in the low field of the field, which is also the most populated area.

3.3. Arable land

A good basis for the development of agricultural activities is agricultural areas of good quality and good opportunities for irrigation. Physical-natural factors distinguish this area from agricultural activities such as vegetables, cereals, fodder plants, viticulture, and orchards. The total area of agricultural land occupies about 12020ha or 43% of the total area. In the municipality of Rahovec, vegetables such as carrots, garlic, eggplant, spinach, melons, etc. are grown as a crop; corn, beans, and zucchini where high results are achieved especially on the surface that is under the irrigation system. In the region of the municipality of Rahovec, rye and soybeans are also grown, which are of special importance for cattle, because they need food. The area of these crops is about 800 ha. Cereal production is also significant activity in the municipality of Rahovec, especially in combination with the flour factory. The total area of wheat is 2,862.58 ha.

3.4. Vineyards

These are land areas grown with vines, intended for grape production. Due to the favorable climate and type of soil in this territory, the vine is best cultivated. With about 293.85 ha, as well as summer cultivation, the municipality of Rahovec is distinguished in Kosovo and the region. Table grapes are also grown. The production of grapes and its products has a thousand-year tradition, and these data confirm the existence of this product in the first century of the new era. Physical and physical factors are suitable for growing this culture. The spatial volume of cultivated areas is mainly in hilly areas with a return to the east. The quality of the grapes is at a high level. Due to tradition and professional staff in the municipality of Rahovec, there are a large number of wine cellars that make it as easy as possible for you to sell grapes. Among the most famous Bodrums for wine production are Old Bodrum, which was founded in 1953, Stone Castle (1975), Daka-Wine, Shulina, Murati, Kosova wine etc.

Picture .1. Landscape of vineyard plantations, 2018.

3.5.Grasses

Pastures are lands used for grazing, usually on poor quality land, for example on hilly and high soils, usually uncultivated by agrotechnical measures. These areas are usually used for large grazing and are usually not mowed or mowed in a classic way. These areas are not suitable for a large number of cattle herds. In the municipality of Rahovec, about 14.4% of the total area belongs to pastures or about 3956 ha. This is a good basis for the development of livestock activities, especially in mountainous areas, pastures together with forests cover part of the mountainous areas in the villages: Kramovik, Mrasor, Petkovic, Drenoc, etc.

3.6.Meadow

Meadows are an area of cultivated land with permanent crops (five or more years) for growing various cultivated (planted) or naturally (self-cultivated) barons. Meadows can be used for grazing or mowing hay. Meadows cover 0.9% of the total area or 2525ha. In the territory of Rahovec, meadows usually spread along rivers, but due to the use of land with other crops, meadows heat a smaller area. Livestock is another strategic branch of economic development of the municipality of Rahovec.

3.7.Forest

A large part of the mountainous area is covered with forests. The mountains play an important role in the flora and fauna of the municipality, as well as for the global climate and the local economy. The cut parts of the mountains have been reforested in recent years. In order to repair the damage, new afforestation in the mountain area should be planned. To ensure sustainable forest development, logging to be done in the future should be afforested with seedlings. The total area of the municipality of Rahovec is covered with forests of about 6933 ha, while 3205 ha is a mountainous area. Forest degradation is a phenomenon as in any part of Kosovo, especially illegal logging, where based on municipal data, about 2200 ha are degraded. Forest wealth extends northwest of the municipality (Zatriq, Petkoviq, Kaznik, etc. Other types of shrubs are also widespread: cornus, hawthorn (*crataegusmonogina*), roe deer (*rosacanina*), wild berries (*rubusfruticosus*), stem (*sambocusnigra*), kulumbria (*prunusspicosa*).), hazelnut (*corilusavellana*), in the high areas of gilthead sea bream ferns (*pteridiumaquilinum*), etc..

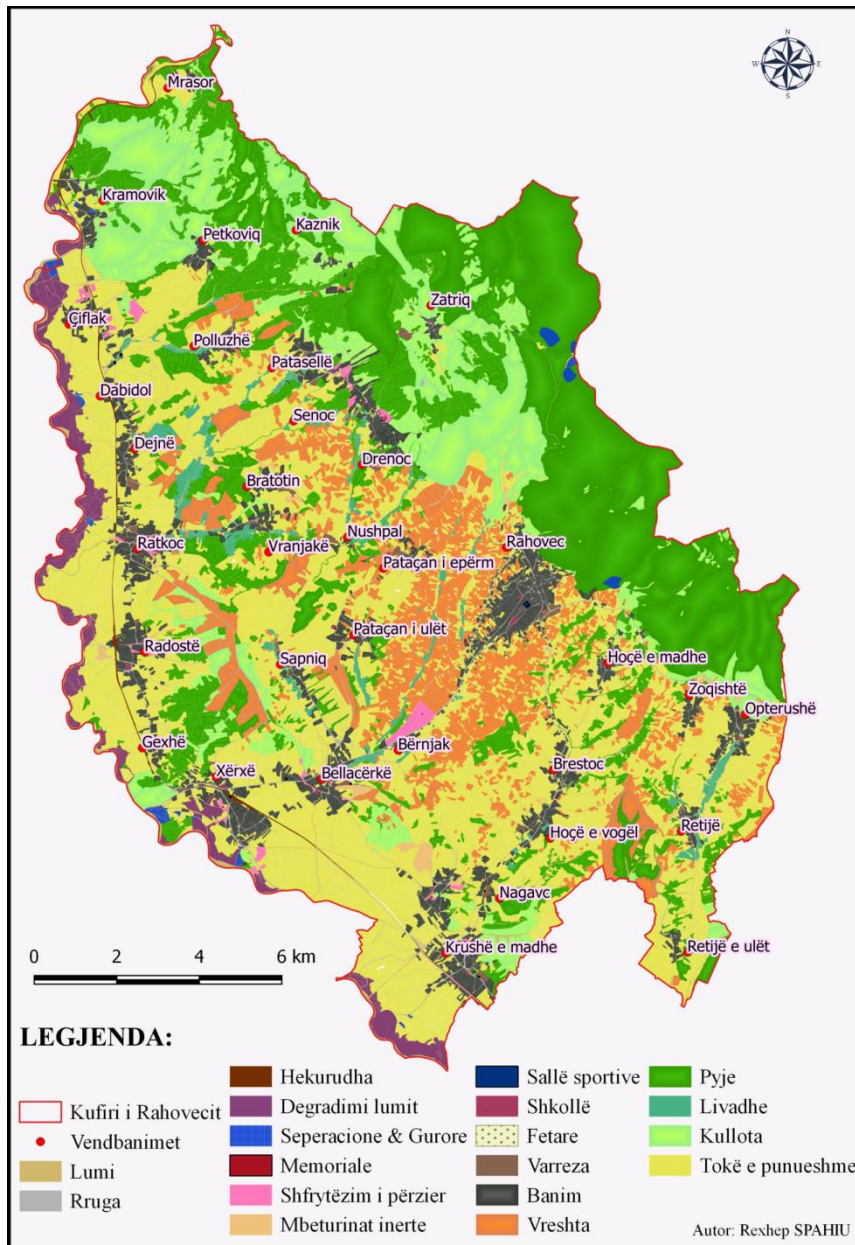

Figure.1. Map of land use in the Municipality of Rahovec

4. Swot land use analysis

The SWOT analysis was done in four parts, based on four thematic areas for which a municipal profile was developed, and which shows land use during 2018.

Table.2. Swot land use analysis in Rahovec municipality.

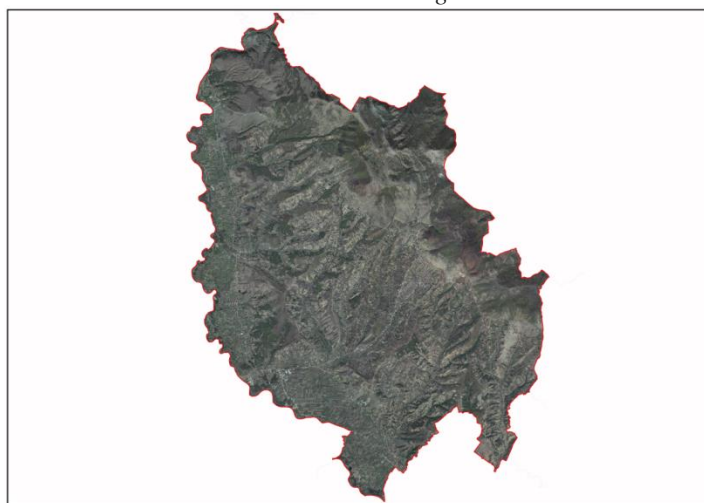
	INTERNAL	EXTEMAL
POZITIVE	<p>Strength</p> <ul style="list-style-type: none"> • Quality agricultural land for growing many crops • Agricultural land suitable for viticulture • Use of inert in accordance with standards • Appropriate climatic factors • Sufficient water resources • Cultural and natural heritage 	<p>Opportunities</p> <ul style="list-style-type: none"> • Sustainable use of natural resources (agricultural land) • Tourism with suitable landscapes for rest and recreation (Hidden bridge and Mirushaa canyon) • Informing the population about environmental protection. • Harmonization of economic development and environmental protection • Favorite viticulture, vegetable growing and gardening • Preservation of cultural and natural heritage and protection of protected areas
NEGATIVE	<p>Weaknesses</p> <ul style="list-style-type: none"> • Trough degradation • Uncontrolled use of inert • Lack of wastewater treatment system; • Unplanned waste disposal in different environments; • Pollution of rivers from waste disposal and inert extraction. • Use of agricultural land for construction • Poor protection against floods and erosion 	<p>Threats</p> <ul style="list-style-type: none"> • Degradation of agricultural land along the Drina and Bardha riverbeds • Possible natural disasters: uncontrolled erosion and flooding. • continuous forest damage • Changing the destination of agricultural land to construction • Unstable use of inert • Spread of the epidemic due to lack of central fecal sewage system, sewage and waste. • Lack of monitoring

5.Transformations from 2009 to 2012

Over a period of 3 years in the municipality of RahovecIt changes or transformations are very present in many different areas. . If we compare 2009 and 2012 in terms of agriculture, we can conclude that the industrialization of agriculture began with the replacement of labor by machinery, the use of chemical fertilizers, hybrid plants, agrotechnical and hydro-technical aids to stimulate plant growth and development for higher productivity tall.If we make a comparison of the area or populated area, in the municipality of Rahovec the populated area has increased significantly and today there are changes. This means that more houses and other buildings have now been built, roads are being increased and public space is being reduced.

Picture.2.Satellite image-2009

Picture.3.Satellite image-2012

6. CONCLUSIONS AND RECOMMENDATIONS

The environment in the municipality of Rahovec is diverse, so its use must be sustainable. Uncontrolled construction, household waste, construction waste, industrial waste, improper use of chemical fertilizers and pesticides, land use, wastewater disposal, natural disasters such as floods, etc. directly affect soil quality. A very significant problem is the occupation of agricultural land of category II-IV by building and expanding settlements of the distributed type, as well as companies, especially along the road axes. Prevention of activities harmful to the life of the population, it is recommended that the municipality of Rahovec invest in the following areas:

- Prohibit any illegal exploitation.
- Tax on the exploitation of licensed companies, in order to create a fund for the reconstruction of degraded areas.
- River bed cleaning.
- Expansion of the sewerage network in all residential areas.
- For the maintenance of agricultural land.
- Apply agricultural practices correctly.
- Organizing seminars in the field of agriculture.
- Control the use of fertilizers and pesticides.

- Land control and use.
- The use of irrigation and drainage systems should be done according to the instructions of experts.
- Increasing investment in land protection on river banks.
- Protection of existing forests from uncontrolled logging and fire.
- Prohibition of grazing of poor masses with vegetation.
- Clearing of bare and degraded areas

7. References

- [1]. RuzhdiPllana "**Kosovo Climate**", Prishtinë, 2015
- [2]. Municipal Development Plan-RAHOVEC, (2011).
- [3]. KAS, Registration of Agriculture 2014
- [4]. Risk assessment of natural and other disasters, (2016) “
- [5]. Kosovo Hydrometeorological Institute
- [6]. Kosovo Cadastral Agency, Geoportal

Perception of the effect of time on making individual decisions by workers- case study in Kosovo

MJELLMA BUJUPI

**Faculty of Economics, Department of International Management, University of Prizren "Ukshin Hoti"
Rr. Skronjave, no.1, 20000 Prizren, Republic of Kosovo**

Abstract

Time is one of the most important resources that a firm has, so it is with interest to analyze how the effect of time is perceived in individual decision making by employees. The main objective of this paper is to analyze the constraints and pressures of time in making individual decisions.

Based on the literature research, as well as based on the survey, it turned out that one of the factors that spend the most time of workers is the lack of strategy in its management, while the strategy which should be applied by workers is the ranking of tasks according to priorities. Also, it has turned out that time pressure has more negative effect, while time limitation has a more positive effect on workers. Although the impact of these two factors is different, decisions need to be made with the right strategy, which will positively affect performance or increase productivity.

The methodology used is mainly based on the use of primary data, accomplished through surveys, which prove the importance of the paper. Quantitative approach as well as descriptive methods were used in the paper.

Key words: Time pressure, time constraints, decision-making, employee, firms.

Introduction

Nowadays one can notice the accelerated pace of modern time in the workplace, in which workers are expected to do many different tasks at the same time. Individual decision-making can be defined as the ability to react to external information and take action in order to be better organized (Ariely, Dan, and Zakay, Dan. 2001, 188).

According to Ariely and Zakay (2001), decisions over time can change as we have longer time to make decisions. With time we understand the decisions made and the consequences (Ordóñez, Lisa D, Benson III, Lehman, and Pittarello, Andrea 2015, 519). Therefore, it can be said that individual decisions are an integral part of each individual. Whereas, time nowadays can be considered as a valuable asset.

Time is used as a limited resource in terms of individual decision-making. If time is limited, then many activities that are important are not accomplished. Nowadays, many situations require speed and efficient decision-making based on the time available (Conte, Anna, Scarsini, Marco, and Sürücü, Oktay 2015, 3). On the other hand, information and decisions may not be good as a result of time pressure. Therefore, time and its management are key aspects to succeed for organization.

The main objective of the paper is to analyze the perception of the effect of time on individual decision-making, with special emphasis on the limitation and pressure of time. As another objective that emerges from the work is the analysis of the main spenders of time and the strategy which should be used to make the right decisions by employees.

The research questions that arise from the paper are:

- Do you have pressure or time constraints to get your work done?
- Is time an influential factor in making individual decision?
- Do you think that time pressure influences making the right individual decisions?
- Does time pressures have a positive or negative impact on individual decision-making?
- Do you think that time constraints affect making the right individual decisions?
- Doestime constraints have a positive or negative impacton individual decision-making?
- Who are the main spenders of time influencing individual decision making?
- What strategy would you have used in order to better manage the time effect?

This paper is of particular importance being part of the theory of organization in the field of management, as one of the conditions for the success of various firms, which are the strong

foundation of a prosperous state. All those curious individuals can benefit from this work to increase their knowledge, such as students, managers, etc. The methodology used is mainly based on the use of primary data, conducted through surveys, which prove the importance of the paper. Quantitative approach as well as descriptive methods were used.

The organization of the paper will be in this form. The introductory part discusses the importance of time perception, the objective of the paper, research questions, scope and audience. The first part discusses the relevant literature on the effect of time constraint and pressure, how different authors have viewed these aspects. Then in the second part are discussed in particular the effect of time constraints and pressure on individual decision-making. Section 3 describes the strategies used under the effect of time for individual decision-making. Section 4 analyzes the research questions, problem solving and results. Section 5 presents the observations of the paper, discussions on the topic and their validity. At the end are presented the conclusions related to the topic, which are the result of the analysis conducted.

Review of literature

Perceptions of pressure and time constraints may be different in different individuals in making decisions. As stated by the group of authors (Bluedorn & Denhardt, 1988; & Spires, 2001; Rastegary & Landy, 1993; Svenson & Benson, 1993), there must be a motivation to complete duty with the time available, as time pressure is a subjective feeling that we have less time to complete duty (Ordóñez, Liza D, Benson III, Lehman, and Pittarello, Andrea 2015, 520). Time pressure presents as a motivating element in an increase in productivity (Pietsch, Christian, and Messier, William. 2017, 61). Time pressure affects different individuals differently. Often times when we have more time available we are less productive and cannot achieve the desired results. However, on the other hand we must have motivation to complete certain tasks.

The effect of time pressure on right decisions has a negative effect, while on the other hand productivity increases when there is no time pressure according to a study by the authors

Svenson and Edland (1993) (Nagaratna Krishna Sneha 2012, 4). So the effect of time pressure not always has a positive impact on achieving the desired results.

According to an experiment done for college students by Bryan and Locke (1967), some arithmetic tasks not difficult to do, prove that students take longer to score good results. Based on the study, find that time pressure has a positive impact on task success (Nagaratna Krishna Sneha 2012, 5). Time pressure based on studies by different authors can have a positive or negative effect, depending on individuals and motivation to achieve certain results.

A study which was done, listening to a song which was preferred by the students and the song timer was accelerated or slowed down by 20%. Based on the analysis done since the timer seemed to be counting faster, make them think that the time end much faster. Because, the recommendations in the study showed that when the timers are counted more for the song you like it more, and based on this it can only be said about the perception of the time changes, while the song remains the same (Moore, A Don, and Tenney, Elizabeth. 2012, 21). Perception is a factor, which has a very big impact even though the circumstances do not change; we can often create different perceptions about a situation.

According to studies by (Payne et al., 1993), it has emerged that time pressure is quality in which significant choices are made, in the other side in the studies by Maule and Edland (1997) on how the stress and pressure affects different individuals and time can not view always as an opportunity (Wright, 1974) Saleem, Rizwan, Shah, Anwar ul Haq, and Waqas Muhammad. 201,704). People when they use limited time, consider that the task they do not want to do, but whether the task should be done (Moore, A Don, and Tenney, Elizabeth. 2012, 21). Limiting time often makes tasks seem like an obligation and there is a lack of desire to perform them.

Table 1. Survey results from employees in three different organizations in Kosovo

		Yes	No
1	Do you have pressure or time constraints to get your work done?	100%	0%
		Yes	No
2	Is time an influential factor in making individual decisions?	100%	0%
		Yes	No
3	Do you think time pressure influences making the right individual decisions?	100%	0%
		Positive	Negative
4	Does time pressure have a positive or negative impact on individual decision making?	45%	55%
		Yes	No
5	Do you think that time constraints affect making the right individual decisions?	100%	0%
		Positive	Negative
6	Does time constraint have a positive or negative impact on individual decision making?	75%	25%
7	Who are the main spenders of time influencing individual decision making?		
Not defining problems		12%	
Unreasonable breaks		8%	
Unnecessary communication		10%	
Personal problems		20%	
Low motivation		20%	
Lack of strategy in time management		30%	
		100%	
8	What strategy would you have used in order to better manage the time effect?		
1. Ranking of tasks according to priorities		30%	
2. Time management efficiently		20%	
3. Use of technology		20%	
4. Increase motivation		8%	
5. Necessary communications		7%	
6. Define problems in time		15%	
		100%	

Source: Data processed by SPSS program

The research questions that are addressed are presented in the table above. The data are as a result of a survey conducted in 3 different organizations of different workers in Kosovo. If we look at the data we understand the importance of the time effect, with particular emphasis on time constraints and time pressure in making individual decisions. The data shows that all employees of different organizations

have pressure and time limit to perform work. According to them, the effect of time is an influential factor in making individual decisions. All survey participants said that time constraints and pressures are factors that influence individual decision-making. If we compare the data we can see that pressure positively affects by 45%, while negatively affects by 55%. The time limit affects positively by 75%, while negatively by 25%. From this it can be said that when time is limited, employees in the organization have better results, which results in better performance. So time constraints do not present themselves as an obstacle for workers to succeed. For 25% of workers, time constraints have a negative effect. A very important question that arises from the paper is who are the main spenders of time who influence individual decision-making. Surveys conducted with employees show that the lack of strategy in time management is 30%, i.e with a higher percentage, while unreasonable breaks with 8%, which contains lower percentage.

Since time must also be managed within the organization as a key factor, employees must use strategies in order to achieve higher successes. The ordering of tasks based on priorities is the main factor, which has the highest percentage of use as a strategy with a total of 30%. If we start from the research questions, we see the results based on the survey conducted as a signal that a time management strategy should be created by each employee and this can be achieved if the duty or tasks are performed based on priorities. But, given the fact that the effect of time cannot work the same on different individuals, individual strategies must be created so that shortcomings become advantages as well as better performance and results. One strategy that employees can use is to work longer hours than they are legally required to do so, so that they can make easier decisions and perform better.

Observations, discussions and validity

The results have shown that all workers have pressure and time constraints to do their job and this is an indicator that is a dynamic, competitive environment and must adapt to these changes, to manage time as well as possible.

A total of 100 workers were taken into account as respondents, from 3 different organizations in Kosovo. Regarding company decisions and behaviors, today people are more aware (Philibin 2005, 2). Based on the findings of the paper, it turned out that different workers use different strategies to cope with the pressure and time constraints. The ranking of tasks based on priorities is the main factor, which has the highest percentage of use as a strategy with a

total of 30%. Since the volume of work is constantly increasing in a firm, it is more reasonable for high-priority work to be done first. Also, efficient time management and use of technology has turned out to be strategies used by employees. Communication through a common technology system will reduce the time it takes to get things done and achieve higher results. According to the research findings, low motivation and personal problems affect the inner side of the employee and are reflected in performance, so that time is spent inefficiently, but bonuses as factors will increase employee motivation and will influence workers to work longer hours in order to reduce the effect of pressure and time constraints. Since individuals have different perceptions, the adaptation of the strategy should be based on personal characteristics, from the very fact that each employee knows the potential and shortcomings it has.

Conclusions

The paper will contribute in the field of behavior study in decision-making under the effect of time, respectively time constraints and pressure, in the field of management. This paper as a very interesting field of study contributes to improving the performance of workers if they apply the strategies that suit them best given the fact that their perception changes in terms of the effect of time. A topic that has not been addressed but will be analyzed in the future to provide a more comprehensive picture is the perception of the effect of time on group decision-making. A more interesting analysis would be made if the group were included as a decision-making factor. Also, analyzing how time has influenced to change strategy by employees? From a practical point of view, it would have been good to analyze the performance of employees after practicing strategies, to analyze the effect based on concrete results.

The results from the paper turned out to be very interesting. According to the survey, the factors that spend the most time of employees is the lack of strategy in time management, while the strategy that should be applied by employees is the ranking of tasks according to priorities. Also, it has turned out that time pressure has more negative effect, while time limitation has a more positive effect on workers. Although the impact of these two factors is different, decisions need to be made with the right strategy, which will positively affect performance or increase productivity. In terms of the strategy used the non-compensatory strategy based on the relevant information itself is preferred to be applied, as the results may

be better. Also, being intuitive and not analytical under pressure and time constraints help workers in time management.

References

1. Ariely, Dan Zakay, Dan: **A timely account of the role of duration in decision making.** 2001.
2. Conte, Anna Scarsini, MarcoSürücü, Oktay. **Does Time Pressure Impair Performance? An Experiment on Queueing Behavior.** 2015.
3. Maule, A John Summers, Barabara. **The effects of time pressure on managerial decision making.**2016.
4. Moore, A Don Tenney, Elizabeth. **Time Pressure, Performance, and Productivity.** 2012.
5. Ordóñez , Lisa D Benson III, Lehman, and Pittarello, Andrea. **Time-pressure Perception and Decision Making.** 2015.
6. Pietsch, Christian Messier, William.**The effects of time pressure on belief revision in accounting: A review of relevant literature within a pressure- arousal-effort- performance framework.**2017.
7. Philibin, J.: P **Strategic Decision-Making, Group Behaviour, and Public Relations Strategies.** USA. 2005.
8. Pochinapeddi, S.: **Under pressure: a psychophysiological analysis of the effect of temporal constraints on information processing and decision making.**Missouri University of Science and Technology.2012.
9. Saleem, Rizwan Shah, Anwar ul Haq Waqas, Muhammad: **Effect of time pressure and human judgment on decision making in three public sector organizations of Pakistan.**2011.

Zoonimi në hapësirën urbane – Fushë Kosovë

MSc Kumrije Sefaj-Dragusha

Universiteti i Prishtinës Fakulteti i Shkencave të Natyrës, Departamenti Gjeografisë

Abstrakt

Qëllimi i këtij punimi është studimi zonimit të hapësirës urbane të Fushë Kosovës. Si në qendrat tjera urbane të mëdha të Kosovës ashtu edhe qendra e Fushë Kosovës ka shënuar rritje në dy dekadat e fundit, duke kushtëzuar struktura të reja të cilat pastaj janë determinues në përcaktimin e politikave vendimmarrëse.

Aplikimi i metodave adekuate studimore jep rezultate reale dhe të aplikuara. Në rastin konkret i tërë aktiviteti profesional dhe shkencor është mbështetur në analizën hapësinore të funksioneve që ushtrojnë brenda zonës urbane. Pas analizave të gjeoinformacioneve është bërë zonimi i qytetit në bazë të strukturës përkatëse: banimi, industria, qendra, gjelbërimi, sporti dhe rekreacioni, trafiku si dhe zonat bujqësore. Hartimi zonal i qendrës urbane të Fushë Kosovës mbështetet në nevojën për zhvillimin e qëndrueshëm, të baraspeshuar dhe afatgjatë të mbrojtjes dhe zhvillimit të planifikuar të komunës për Planifikimin Hapësinor. Zonimi urban bazuar në metodologjinë bashkëkohore ka për qëllim krijimin e mundësive për përdorim, monitorim, menaxhim dhe rishikim më të lehtë.

Hulumtimi i bërë krijoi mundësi për identifikim të të gjitha strukturave që ekzistojnë në këtë zonë, ndërsa rezultatet e fituara do të shërbejnë si bazë e përdorshme për planifikimin e një zone urbane sa më të qëndrueshme.

Në këtë hulumtim janë përfshirë edhe pjesa e rreziqeve specifike për zonën urbane të Fushë Kosovës si determinues në procesin e zhvillimit urban.

Fjalë kyçe: zonim, planifikim, rreziqe, GIS, harta.

1. Hyrje

Qendrat urbane si hapësira banimi dhe të aktiviteteve tjera prej fillimit të zhvillimit të tyre e deri në ditët e sotme kanë pësuar progres mjaft të madh. Zhvillimi i vazhdueshëm i shoqërisë njerëzore nëpër periudhat e ndryshme të historisë ndikoj edhe në ndryshimet e natyrës, prandaj u krijua nevoja e trajtimit të problemeve që linden si pasojë e këtyre zhvillimeve në kuadër të Mjedisit të ekuilibruar. Dihet që mjedisi i referohet rrethinës sonë, domethënia e tij është e lidhur ngushtë me dy terma të tjerë të përdorur në planifikimin urban, "ekologjinë" dhe "peizazhin" (Wiley and Sons, 2007).

Ekologjia përfshin studimin e marrëdhënieve reciproke të të gjitha organizmave me njëri-tjetrin dhe mjedisin e tyre biologjik dhe fizikë. E gjithë kjo manifestohet në kuadër të një peizazhi që në vete përbën shumën e elementeve natyrore dhe kulturore. Mjedisi përbëhet nga elemente fizike, biologjike dhe të ndërtuara, ndërsa njohurit rreth këtyre elementeve i studion planifikimi hapësinor duke krijuar kushte më të përshtatshëm në vendimmarrje. Mjediset natyrore të pa planifikuar dhe të pa zhvilluar mirë mund të paraqesin rreziqe për shëndetin, sigurinë dhe mirëqenien e njeriut. Detektimi i këtyre rreziqeve kushtëzon përgatitjen e planeve emergjente të cilat inkorporojnë në vete edhe modifikimin e ndërtimeve për të minimizuar humbjen e jetës dhe pronës. Edhe zonat e përcaktuara mirë mund të ndryshojnë si rezultat i

veprimtarive njerëzore, duke zhvendosur zonat e rrezikshme ose duke krijuar zona të reja. Zonat e reja të ndërtuara me qëllim të ndryshimit të regjimit të përmbajtjeve ose kur zhvillimet kalojnë në pyje, duke rritur rrezikun nga zjarri.

Zoonimi konsiderohet si mjet, që zonës urbane i krijon kushte, që përmes, masave adekuate, procedurave dhe përmbajtjeve tjera, të rregullojë shfrytëzimin dhe zhvillimin e tokës për tërë territorin e komunës. Kjo nënkupton kushte dhe masa për rregullimin e resurseve dhe mjedisit, infrastrukturës dhe shërbimeve përcjellëse, me synim të sigurimit të zhvillimit hapësinor, fizik, ekonomik, social dhe mjedisor, shëndetit, si dhe mirëqenies së komuniteteve urbane dhe rurale. Qëllimi i hartës zonale është ti analizoj dhe inkorporoj të gjitha këto sa ma mirë që mundet, duke shfrytëzuar raportet sektoriale nga PZHK si dhe të gjendjes ekzistuese.

2. Metodologjia dhe qëllimi

Për metodologjinë e studimit janë ndjekur këta hapa: analizimi dhe rëndësia e studimit, përcaktimi i hapësirës së studimit – në këtë rast zona urbane e qytetit të Fushë-Kosovës, mbledhja e të dhënave, përpunimi i të dhënave dhe rezultatet. Si qasje e kuptimit të zbatuar janë përdorur metoda të reja shkencore, si: hartografike, statistikore, analizë, sintezë, etj. Në theks të veçantë kemi përdorur teknika të reja të GIS-it për zonimin e qytetit dhe vlerësimin e rreziqeve të mundshme, që përbënë një mjet të fuqishëm dhe fleksibil në manipulimin dhe analizën e informacionit hapësinor dhe në fund rezultatet e arritura.

Pyetjet hulumtuese janë:

- 1. Në çfarë mase po zgjerohet hapësira urbane?*
- 2. Cilat janë rreziqet e mundëshme që mund të paraqiten si dhe masat preventive që duhet ndërmarrë në zonën urbane të Fushë-Kosovës?*

Qëllimi i këtij hulumtimi është që të analizohen të gjitha elementet hapësinore në bazë të zoonimit që shtrihen në kuadër të zonës. Nga analiza e informata të ndryshme do të përdorim sintezën dhe rekomandimet përkatëse. Për faktin se, duke e ditur gjendjen aktuale në hapësirën urbane, më lehtë mund të planifikohen zhvillimet e ardhshme. Në bazë të hulumtimit që do të realizohet për paraqitjen e gjendjes ekzistuese, do të identifikohen të gjitha problemet dhe çështjet që ekzistojnë në hapësirë. Përcaktimi i çështjeve do të shërbej si bazë e mirë për hapat e mëtejme të procesit, duke planifikuar mundësitë e zgjidhjes së rreziqeve që dalin në këtë hapësirë.

3.Zona e Studimit

Zona e studimit apo hapësira hulumtues gjendet në territorin e Komunës së Fushë Kosovës. Zona studimore gjendet në perëndim të kryeqytetit të Kosovës (Prishtinës) me një distancë prej rreth 7 km. Zona e studimit ka pozitë gjeografike shumë të volitshme e që manifestohet si një potencial i lartë i zhvillimit të gjithmbarshëm ekonomik, social dhe demografik. Kjo zonë gjendet në aksin kryesor të rrugës që lidhë kryeqytetin e Kosovës me qendrat e mëdha urbane në perëndim dhe jugperëndim të vendit si Peja, Gjakova, Prizreni etj. Gjithashtu zona hulumtuese është nyje e komunikacionit hekurudhor të vendit. Nyja hekurudhore që gjendet brenda zonës së studimit lidhë Fushëgropën e Kosovës me atë të Dukagjinit si dhe shtetin e Kosovës me Maqedoninë veriore në jug dhe Serbin në veri. Zona e studimit ka afër edhe aeroportin ndërkombëtar “Adem Jashari” që i rritë potencialin zhvillimor përmes transportit ajror. Zona e studimit si zonë urbane ka sipërfaqe *1319.39 ha*. Krahasuar me qendrat tjera, zhvillimi ekonomik, social, si dhe numri i banorëve ka shënuar rritje në qendrën urbane në Fushë Kosovë. Lartësia mesatare mbidetare e territorit të kësaj qendre

është 530–550 m. Relievi është fushor që shtrihet rreth lumit Sitnica dhe Drenica.

Nga aspekti pedologjik, tokat në këtë vendbanim janë toka të zeza të quajtura smonicë.

Pra, tokat janë mjaft pjellore dhe të përshtatshme për zhvillimin, kryesisht të bujqësisë. Ka klimë të theksuar kontinentale. Veçoritë themelore të kësaj klime janë se stinët e verës e bëjnë me temperaturë të lartë dhe të thatë, ndërsa ajo e dimrit është e ftohtë dhe relativisht më e laghtë.

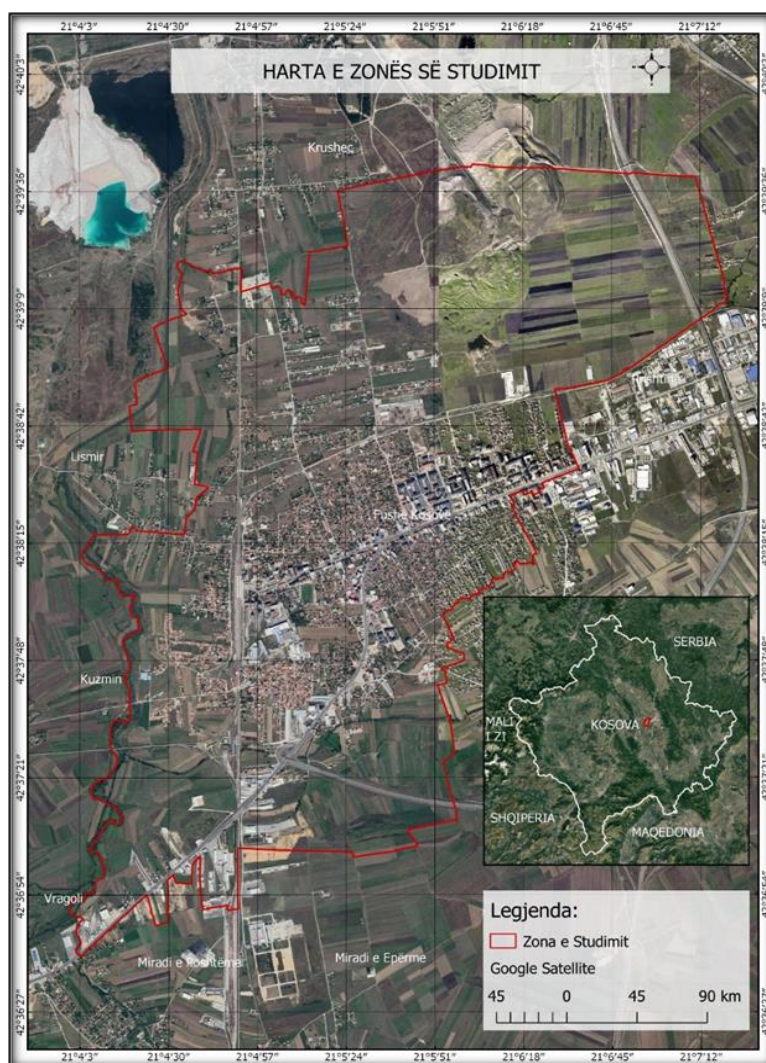

Fig. 1. Zona Urbane

4. Inventarizuesi

Zoonimi funksional i qytetit paraqet shtrirjen hapësinore të aktiviteteve, objekteve dhe të sipërfaqeve në qytet (Ramadani, 2013). Zonë përkufizohet si pjesë e qytetit, e cila është e përkufizuar në hapësirë, me karakteristika specifike, në të cilën zhvillohen aktivitete të caktuara njerëzore (Piha, 1986).

Strukturën funksionale hapësinore të qytetit e përbëjnë (Maksimovic, 1980):

- Zona e banimit;
- Zona e industrisë;
- Zona qendrore;
- Zona e gjelbërimit;
- Zona e trafikut;

4.1. Zona e banimit

Një nga funksionet themelore të njeriut është edhe funksioni i banimi që ka rëndësi të madhe për shoqërinë në përgjithësi. Mënyra e banimit është masë e zhvillimit ekonomik, të mirave materiale dhe nivelit kulturor të shoqërisë njerëzore (Vresk, 1980). Analizat e shumta shkencore kanë konstatuar se qëndron korrelacion i ngushtë në mes të kushteve të banimit dhe gjendjes shëndetësore të popullsisë. I tërë sistemi i banimi është i shtrirë në objekte individuale dhe kolektive. Banimit individual në zonën e studimit karakterizohet me tipologji të përzier të ndërtimit, objektet e banimit në këtë zonë kanë lartësi: P, P+1, P+2, P+3. Banimi kolektiv në këtë zonë zanafillën e tij e ka kryesisht pas vitit 2000, ku janë ndërtuar objektet e para kolektive e që përfaqësojnë objektet më të reja në këtë zonë.

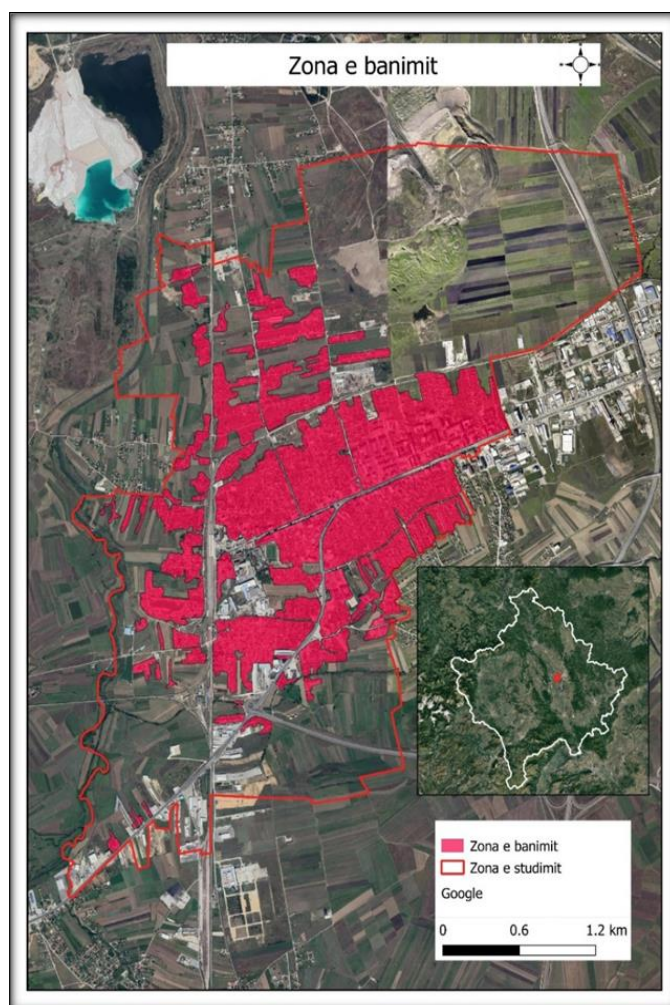

Fig. 2. Zona e banimit

Këto objekte kanë etazhitet ndërtimi: P+4, P+5, P+6, P+7. Këto ndërtime të reja kanë krijuar zonat e banimit kolektiv të cilat përbëhen nga lagjet e banimit. Lagja e banimit është njësia strukturore që përbëhet prej maksimalisht 4 komplekseve të banimit me një madhësi prej minimumi 45 ha dhe maksimumi 100 ha për banim shumë familjar ose 200 ha për banim të veçuar, që strehon një popullatë prej 35.000 deri në 80.000 banorë (HZK, 2018). Përveç të gjithë elementëve të kompleksit të banimit, lagja e banimit është e pajisur me komponentin e objektit të arsimit të mesëm të lartë. Zona e banimit përfshinë sipërfaqe prej 378.56 ha.

Zonat e banimit kanë etazhitet të ndryshëm të cilat janë determinuar nga plani hapësinorë siç janë (kodi ZB-zona e banimit, P-etazhet, +6 numri i etazheve) (HZK, 2018):

- Në ZB4 numri i etazheve të lejuara është gjashtë, përkatësisht P+6.
- Në ZB5 numri i etazheve të lejuara është gjashtë dhe nënkulmi, përkatësisht P+7.
- Në ZB6 numri i etazheve të lejuara është tetë, përkatësisht P+8.
- Në ZB7 numri i etazheve të lejuara është tetë, përkatësisht P+9.

Qyteti i Fushë Kosovës pas vitit 2000 karakterizohet me një zhvillim të hovshëm, ndërsa në të njëjtën kohë edhe kërkesat për ndërtim janë shumë të mëdha. Ndërtimi ishte dhe është i orientuar në ndërtim të lartë apo banesa kolektive, duke shndërruar disa zona të banimit individual në banim kolektiv të lartë dhe duke i harmonizuar kushtet urbanistike dhe kushtet tjera të shërbimit publik me kërkesat e investitorëve.

4.2. Zonat e industrisë

Aktiviteti ekonomik sekondar apo prodhimtari industriale manifestohet në zonën industriale, në të cilën po ashtu manifestohen edhe aktivitete tjera afariste-shërbyese. Funkcionet dhe aktivitetet në zonën industriale janë: tregti me shumicë, tregti me pakicë, shërbim i ushqimit, riparimi i automjeteve, mallrat personale dhe shtëpiake, prodhimi i produkteve të tekstilit, prodhimi i drurit dhe produkteve me bazë të drurit, prodhimi i produkteve të letrës, prodhimi i rrobave dhe lëkurës etj. Industria është gjenerator i zhvillimit të një regjioni apo vendi (Pjanic, 1872), pas luftës së fundit të vitit 1999 ky qytet u përcjell kryesisht me zhvillimin e ndërmarrjeve të vogla dhe të mesme edhe në fushën e prodhimit. Zhvillimi i ndërmarrjeve industriale ka qenë më i shpejtë se sa sektorët tjerë të ekonomisë së Fushë Kosovës. Aktualisht industria në këtë

qytet luan një rol të rëndësishëm në ekonominë e qytetit. Dekadën e fundit vërehet një zhvillim i konsiderueshëm të disa ndërmarrjeve private industriale me veprimtari të ndryshme. Mund të konkludohet se industria në aspektin e lokacionit i ka shfrytëzuar rrugët e karakterit nacional, udhëkryqet, stacionet e trenit, të cilat territori i qyteti i Fushë Kosovës i ka plotësuar. Industria, depot dhe bizneset në këtë zonë zënë rreth 69.51 hektar.

Norma teknike udhëzuese për qasjen e zonës industriale është (HZK, 2018):

- ❖ Zona industriale duhet të ketë qasje direkt në rrugën e jashtme kryesore të trafikut të shpejtë.
- ❖ Zona industriale duhet të jetë e ndarë nga vendbanimi urban, zonat mjedisore dhe bujqësore përmes një zonë Mbrojtëse prej të paktën 200m gjerësi.

- ❖ Infrastruktura teknike e zonës industrial duhet të jetë e ndarë nga ajo e vendbanimit urban, Etazhiteti i lejuar në zonën industriale është katër, përkatësisht P+3.

Fig. 3. Zona e industrisë

Duke u bazuar në zonimin e hartës, zona e punës (industrialisë) përafërsisht përputhet me normat e cekura, sidomos pjesa e zonës e cila është e shtrirë përgjatë rrugës magjistrale Prishtinë-Pejë. Pjesa tjetër është zona e vjetër e punës

(industrisë) e cila është e shtrirë afër stacionit hekurudhor, kurse zonat tjera janë të shpërndarë në mënyrë të pa rregullt në zonën e studimit.

4.3. Zona qendrore (CBD)

Nga të gjitha tipet e qendrave të paraqitura në qytet, qarku qendror afarist dallon për nga numri, struktura dhe fuqia gravituese me funksionet e tij (Ramadani, 2016). Pjesa e vjetër e qytetit, që njihet si zona “Qendër” së bashku me pjesën e re të ndërtuar paraqesin bërthamën e qytetit me sipërfaqe prej 62.59 ha. Nëpër këtë zonë kalon rruga e qytetit “Dëshmorët e Lirisë” dhe ‘Nënë Tereza’, ndërsa në perëndim përkufizohet me hekurudhë. Zona e vjetër e banimit shtrihet prej stacionit hekurudhor që gjendet në perëndim në drejtim në lindjes përgjatë aksit rrugor “Dëshmorët e Lirisë”. Zona Qendër është vazhdimësi e asaj të vjetër, që dallohet me hapësirë të dendur për banim, biznese, tregti, administratë dhe aktivitete tjera. Zona “Qendër” konsiderohet edhe si bartëse e zhvillimit ekonomik të Fushë Kosovës që zhvillon funksione të ndryshme që me të shprehurat janë: tregtia argjendaritë (byzhyuterit), rrobaqepësisë, mobilierisë, etj. Në këtë zonë operojnë funksione institucionet publike, si: Qendra Komunale, Policia, shkolla fillore, një e mesme, QKMF, PTT, etj., që i japin karakterin e qendrës së qytetit. Infrastruktura përcjellëse në këtë zonë është relativisht e mirë, me mundësi të riparimit dhe avancimit të mëtejshëm.

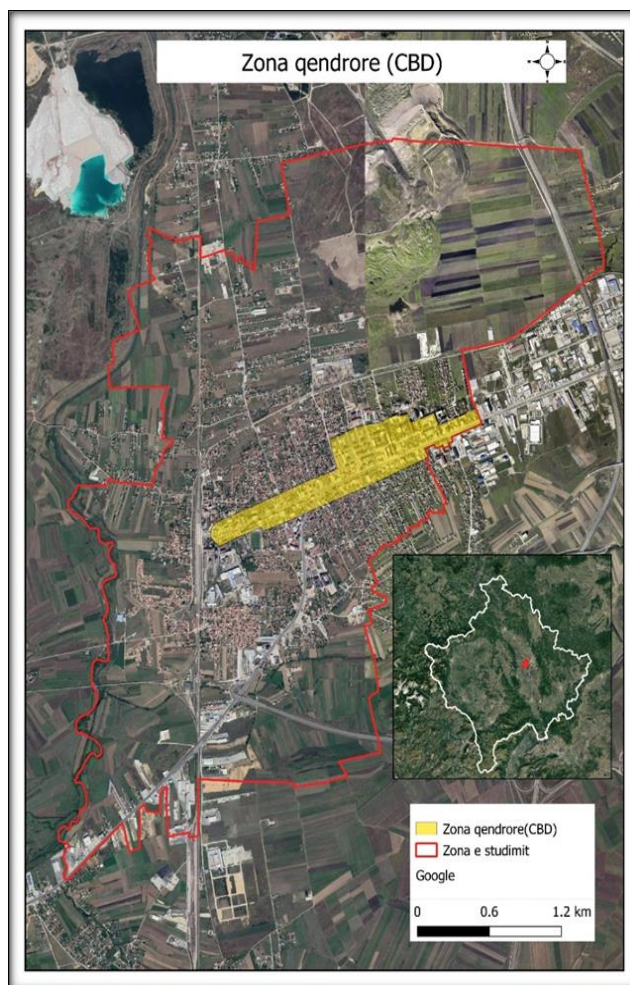

Fig. 4. Zona qendrore e qytetit

4.4. Zonat e gjelbra

Zonat e gjelbra përbënë hapësirat e gjelbra të cilat mund të lidhen mes veti duke krijuar sipërfaqe unike. Sistemi gjelbërues është shumë i domosdoshëm në zhvillimet moderne urbane, në kuadër të së cilës bëjnë pjesë: sipërfaqet e gjelbra në qytet, shiritat e gjelbër në të dy anët e rrugës kryesore, pastaj sporti e rekreacioni, varrezat dhe sipërfaqet gjelbëruese në periferi të qytetit. Sipërfaqet të rregulluara (gjelbëruara) në vendbanimin e Fushë Kosovës nuk ka shumë, rreth 6.52 ha. Gjelbërimi i hapësirave të lira së bashku me shiritat të gjelbër

rrugor kompletoj rregullat mjedisore të zonës urbane që direkt ndikojnë në përmirësimin e mjedisit dhe shëndetin e banorëve të qytetit. Varësisht nga kategoria e rrugëve publike, përcaktohet gjerësia minimale e brezave të gjelbër. Sa më e madhe të jetë hapësira e rregullimit të peizazhit për hapësira të përbashkëta dhe parcela individuale, aq më e madhe është vlera e tyre. Rregullimi i peizazhit plotëson qarkullimin e këmbësorëve dhe automjeteve dhe duhet të jetë i vendosur në atë mënyrë që të përforcojë karakteristikat funksionale dhe vizuale të rrugës.

Klasifikimi i sipërfaqeve të gjelbëruara është e shpërndarë në:

- Shesh
- Park/hapësirë e gjelbër
- Shirit gjelbërimi
- Gjelbërimi në kuadër të ngastrës

Të gjitha hapësirat e lira publike në këtë qytet duhet të kombinohen me korridore të gjelbra, dhe atë nga periferitë në qendër të qytetit. Korridoret e gjelbra paraqesin peizazhe të hapura, mirëpo hapësira të tilla në vendbanimin e Fushë Kosovës ka pak dhe jo mirë i mirëmbajtur.

Edhe brezi i gjelbër përgjatë rrugës “Nënë Tereza” dhe shtigjeve që ka për qëllim izolimin e kahjes, këmbësorëve, çiklisteve dhe ndërtesave nga komunikacioni, zhurma si dhe përmirësimin e cilësisë estetik të peizazhit nuk është i mirëmbajtur konform rregullave të planit hapësinorë.

Fig. 5. Zonat e gjelbra

4.5. Zonat e sportit dhe rekreacionit

Hapësirat e aktiviteteve sportive dhe të rekreacioni hyjnë në sipërfaqet e dedikuara për sport dhe rekreacion në kuadër të hapësirave të lira. Hapësirat për sport dhe rekreacion siç janë hapësirat për lojërat për fëmijë, fusha për sport duhet të parashihen edhe brenda blloqeve të banimit, varësisht prej numrit dhe kërkesës së banorëve. Pasi që rekreacionin nënkupton zhvillimin e aktiviteteve

gjatë kohës së lirë për rigjenerimin e aftësive individuale edhe shoqërore, patjetër që është e nevojshme sigurimi i hapësirave për këto aktivitete. Objektet sportive paraqesin hapësirat më të preferuara ku të rinjtë i zhvillojnë aktivitetet e tyre, si në: Palestrën Sportive, Stadiumin e Qytetit dhe në fushat e mbuluara Sportive (që numërohen rreth 2 sosh). Zona e sportit dhe rekreacionit në Fushë Kosovë zë një sipërfaqe së vogël *1.756 ha* që nuk është e mjaftueshme, në krahasim me numrin e banorëve të qendres urbane në Fushë Kosovë. Fushë Kosova ka një qendër rekreacioni në kuadër të shkollës (sallë sporti e mbyllur në qytet). Fushat tjera publike janë kryesisht të hapura dhe në kuadër të shkollave. Ato private janë të karakterit të hapura dhe të mbyllura dhe karakterizohen me cilësi të ulët. Objektet dhe hapësirat ekzistuese të infrastrukturës sociale duhet të mirëmbahen dhe të monitorohen vazhdimisht për të siguruar funksionalitet dhe cilësi të lartë.

4.6. Zona e trafikut

Zona e trafikut paraqet korridoret ku qarkullojnë automjetet, këmbësorët dhe çiklistët, si dhe sipërfaqet e parkimit. Trafiku si objekt i studimit në planifikimin hapësinorë ka për detyrë vlerësimin e efekteve në zhvillim hapësinorë me ndikim të veçantë në rrjetin e transportit. Në shumë plane urbane, studimet e ndikimit në trafik janë një pjesë e definuar e procesit të zhvillimit (Wiley and Sons, 2007). Në këtë zonë të studimit është i zhvilluar trafiku rrugor dhe hekurudhor që është në funksion përmbledhës si dhe rrugët lokale.

Gjendja ekzistuese e infrastrukturës rrugore si dhe planet zhvillimore sektoriale ndikojnë në planifikimin e rrjetit të infrastrukturës rrugore. Ky planifikim bazohet duke specifikuar llojin, sipërfaqen, kapacitetet dhe kushtet teknike për projektim dhe ndërtim të:

- *Rrugët publike*

- *Rrjeti hekurudhor*

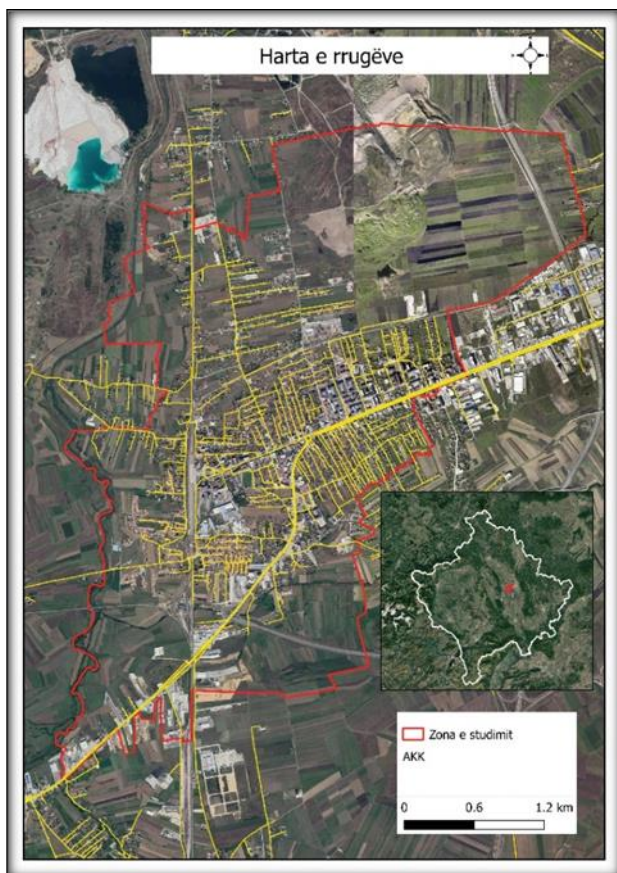

Fig. 6. Harta e rrugëve

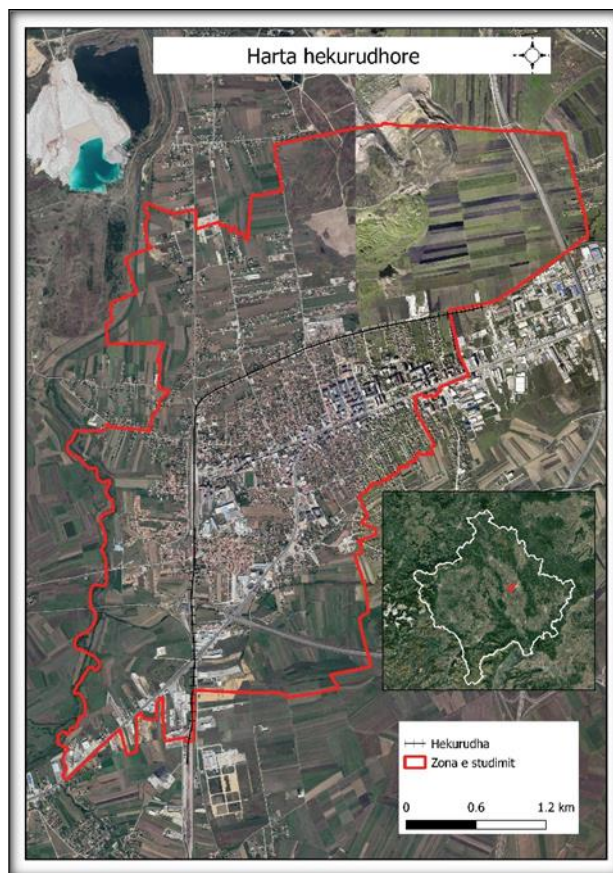

Fig. 7. Harta e hekurudhave

Gjatësia e rrugëve të asfaltuara në zonën e studimit arrin në *61.8 km*. Me qëllim që njerëzit të ecin në mënyrë të sigurt, të përshtatshme, efikase dhe të qetë, u nevojitet një mjedis dhe infrastrukturë e projektuar mirë për të përmbushur nevojat e tyre të udhëtimit.

4.7. Zona bujqësore

Zona bujqësore ka shtrirje në pjesën veriore dhe jugore të hapësirës hulumtuese. Në kuadër të kësaj pjese në dy anët e rrugës nacionale shtrihet edhe zona e

ndërtuar, sidomos ajo industriale dhe e biznesit. Kjo zonë është e paraparë edhe me PZHK. Ky plan përcakton një hapësirë prej rreth 200m distancë nga rruga nacionale në të dy anët.

Kjo hapësirë përfaqësohet me toka të kualitetit të mirë e cila ka kufizime të menaxhueshme mjedisore. Denivelimi i vogël i terrenit që manifestohet pa prezencë të erozionit i renditin këto toka në kuadër të sipërfaqeve të përshtatshme për prodhim të drithërave, perimeve dhe lloje të tjera të bujqësisë intensive. Bazuar në këto kushte dhe kondita të këtyre tokave aktiviteti prodhues bujqësorë është i orientuar në: kultivimi i drithërave, kultivimi i perimeve, kultivimi në serë, kultivimi i frutave me bërthamë dhe frutave me farë, kultivimi i frutave të tjera pemëtoje, shumimi i bimëve, kultivimi i bimëve të tjera njëvjeçare, kultivimi i bimëve të tjera shumëvjeçare, etj. Në këtë hapësirë zona bujqësore zë sipërfaqe prej 842.42 hektar.

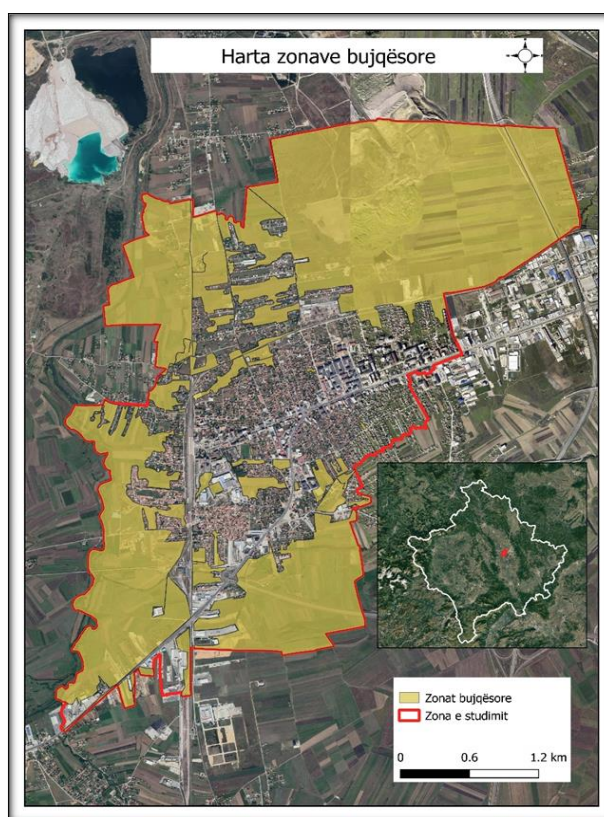

Fig. 8. Zonat bujqësore

5. ANALIZUËS

5.1 Ndryshimet hapësinore

Elementet, dukurit dhe proceset që manifestohen në hapësirë nuk janë statike, ato me kalimin e kohës pësojnë ndryshime. Intensiteti i këtyre ndryshimeve varet nga dinamika e zhvillimeve shoqërore në hapësirën e caktuar. Këtyre ndryshimeve i'u ka nënshtruar edhe zona urbane e Fushë Kosovës. Këto ndryshime në këtë zonë kanë përfshirë aspektin artificial duke zënë hapësirën nga pëlhura urbane. Ndryshimet kohore për këtë zonë janë analizuar nëpër vite si: 2003, 2010, 2013, 2016 dhe 2019. Rezultatet kanë treguar se në çdo periudhë kohore janë formuar struktura të reja urbane. Aktiviteti shkencor është orientuar në identifikimin e strukturave nëpër vite dhe në periudhat mes viteve të caktuara. Që nga viti 2003 është konstatuar fillimi i ndërtimit individual dhe atë përgjatë rrugës nacionale ku fillojnë gjurmët e para të ndërtimit kolektiv.

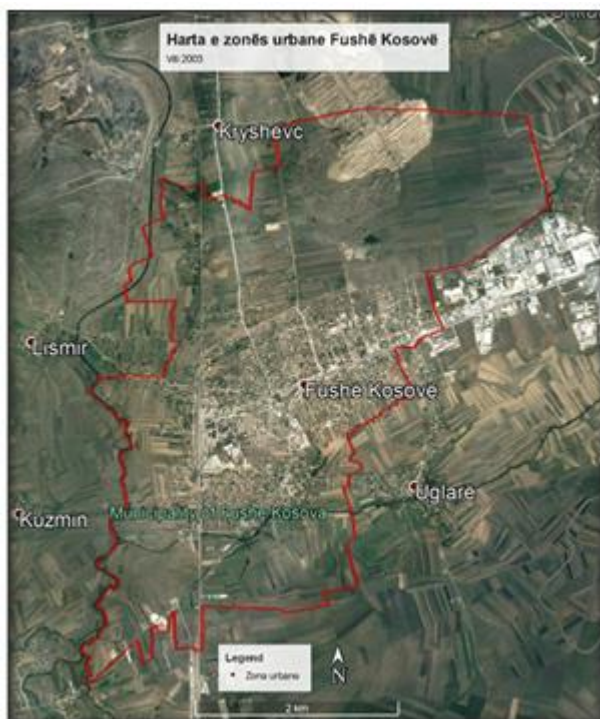

Fig. 9. Zona urbane Fushë Kosovë (2003)

Fig. 10. Zona urbane Fushë Kosovë (2010)

Ndryshimet thelbësore paraqiten në fillim të vitit 2010 ku zhvillohet me një dinamik të madhe zona industriale si vazhdimësi e zonës industriale të kryeqytetit të Kosovës, Prishtinës.

Gjatë periudhave 2013/16 konstatohet ndryshimi në zgjerimin e sipërfaqes së banuar në pjesën juglindore të hapësirës së tokës bujqësore. Në vitin 2019 karakteristike për zonën urbane kanë qenë ndërtimet kolektive, e sidomos ato individuale duke u shndërruar në të tilla.

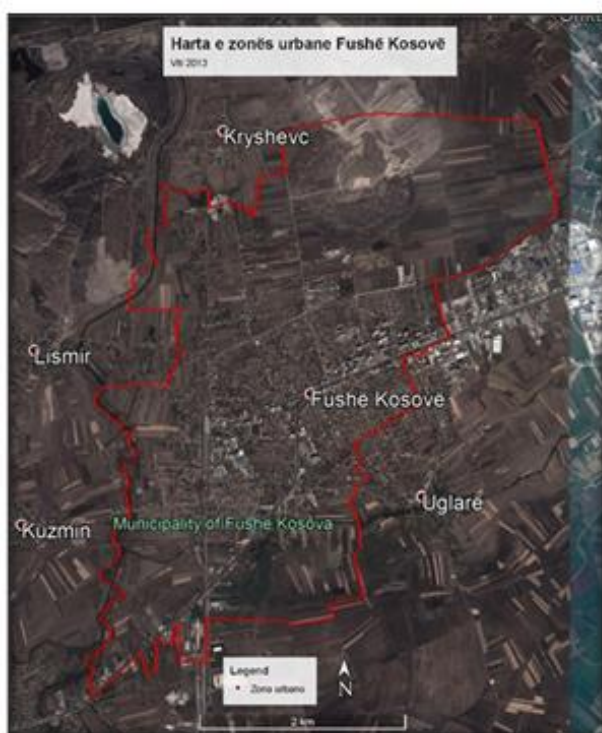

Fig. 11. Zona urbane Fushë Kosovë (2013) (2016)

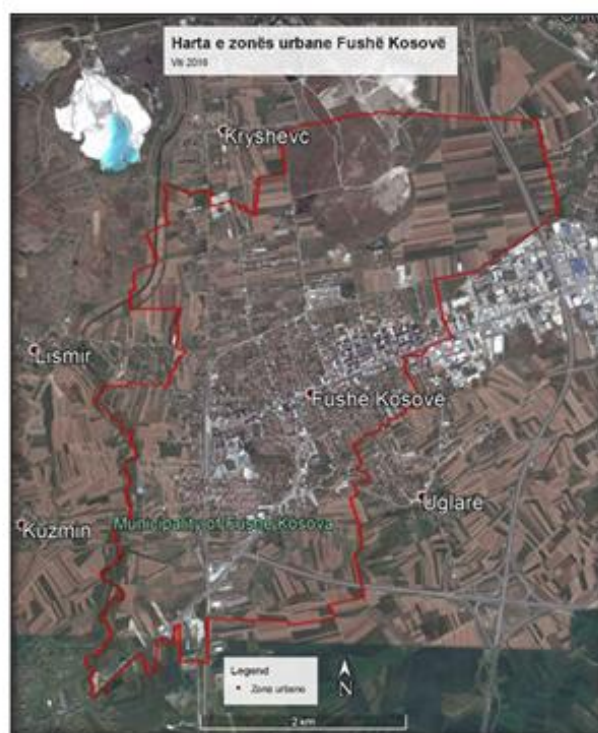

Fig. 12. Zona urbane Fushë Kosovë

Pas luftës së fundit në Kosovë si në çdo vendbanim tjetër ashtu edhe në Fushë Kosovë u shprehën ndryshime në strukturën nacionale e një pjesë e konsiderueshme në numrin e popullsisë. Rritja e numrit të popullsisë ndikoi në zgjerimin e zonës së ndërtuar. Mozaiku kohorë i imazheve satelitore tregon se

hapësira ka pësuar transformim të qartë e cila pastaj është zëvendësuar me ndërtime të larta.

Fig. 14. Harta e ndryshimeve përgjatë periudhave (2003,2010,2014 dhe 2019)

5.2 Rrugët

Rrjeti rrugor për zonën e studimit paraqet strukturën hapësinore bazike për qytetin. Lloji (kategorizimi) i rrugëve në vendbanimin e Fushë Kosovës është i kategorizuar në autoudhë, rrugë nacionale dhe rrugë rajonale, që janë nën administrimin e Ministrisë së Infrastrukturës (MI), ndërsa nën administrimin e komunës janë rrugët lokale kryesore, rrugë lokale dhe rrugë tjera të pa kategorizuara. Autoudha “Ibrahim Rugova” ose “Rruga 7” e cila përfshinë segmentin Morinë – Prishtinë – Merdare, me gjatësi rreth 118 kilometra, kalon nëpër territorin e Fushë Kosovës.

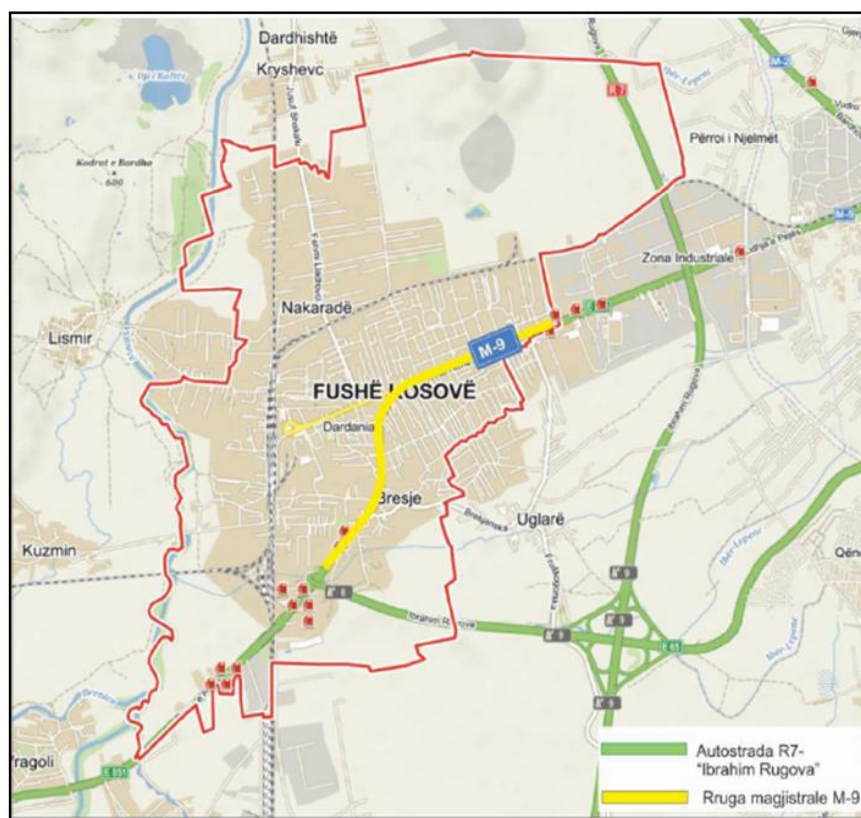

Fig. 15. Rrugët nacionale (HZK, 2018)

Pjesa e autostradës “Ibrahim Rugova”, konsiderohet të jetë e një rëndësie të veçantë rajonale, sepse ndër tjera, lidhet me autostraden “Arbër Xhaferi” ose “Rruga 6” e cila është edhe rrugë ndërlidhëse me korridorin VIII në drejtim të

Shkupit, e që mendohet dhe pritët të lidhë në të ardhmen Prishtinën me Malin e Zi.

Rrugët nacionale - nëpër Fushë Kosovë kalon rruga nacionale M9 e cila lidhë Prishtinën me Pejën. Rruga M9, shtrihet nga kufiri lindor me Serbinë, përmes Prishtinës në Pejë dhe në kufirin perëndimor me Malin e Zi. Kjo rrugë ka momentalisht rëndësinë më të madhe kombëtare pasi që lidh dy qytetet e mëdha të Kosovës.

Rrugët lokale - është e ditur se kushtet e rrugëve lokale nuk mund të krahasohen me kushtet e rrugëve kryesore dhe rajonale, që në përgjithësi janë në kushte të pranueshme, përkundër mungesës së mirëmbajtjes.

Gjatësia e rrugëve të asfaltuara arrin në 61.8 km, gjerësia 5-7 metra dhe sipërfaqja arrijnë në 20.67 ha.

Qyteti i Fushë Kosovës ka një konfiguracion mjaft të përshtatshëm të terrenit për zhvillimit të çiklizmit. Mirëpo edhe përkundër këtij terreni mjaft të përshtatshëm për zhvillimin e çiklizmit, një formë e tillë e lëvizjes nuk është promovuar sa duhet. Përgjatë rrugës magjistrale “Nënë Tereza”, e cila është në kompetencë të Ministrisë së Infrastrukturës (MI), në dy kahe të lëvizjes, janë paraparë korsitë për çiklist, por shfrytëzimi i tyre ende nuk është në funksion të plotë. Komuna e Fushë Kosovës nuk ka stacion të autobusëve dhe ndonjë objekt me infrastrukturën përcjellëse me qëllim të ofrimit të shërbime për operatorët e transportit rrugor të udhëtareve. Për shkak të afërsisë me Komunën e Prishtinës dhe me stacionin qendror të autobusëve në Prishtinë, të gjitha shërbimet në nivel të Kosovës dhe me destinacion ndërkombëtar, realizohen nga stacioni i autobusëve në Prishtinë.

5.3 Sheshet

Sheshet kryesisht janë pa ndërtime, hapësira të rregulluara në qytet, nga një anë ose nga të gjitha anët janë të ndërtuara me ndërtesa të orientuara kah sheshi (Ramadani, 2013). Sheshet janë hapësira të lira publike të dedikuara kryesisht për lëvizjen dhe grumbullim e qytetarëve. Sheshet karakterizohen edhe nga kufizimi i tyre me funksione aktive. Sheshe tjera publike janë propozuar brenda oborreve të brendshme të ndërtesave ekzistuese shumë banesore dhe se lidhja e tyre me rrugët kryesore duhet të jetë e qartë me qëllim të shfrytëzimit sa më të mirë të këtyre hapësirave. Për të krijuar hapësirë sa më të madhe të lirë është propozuar që nën këto sheshe të ndodhen parkingje publike.

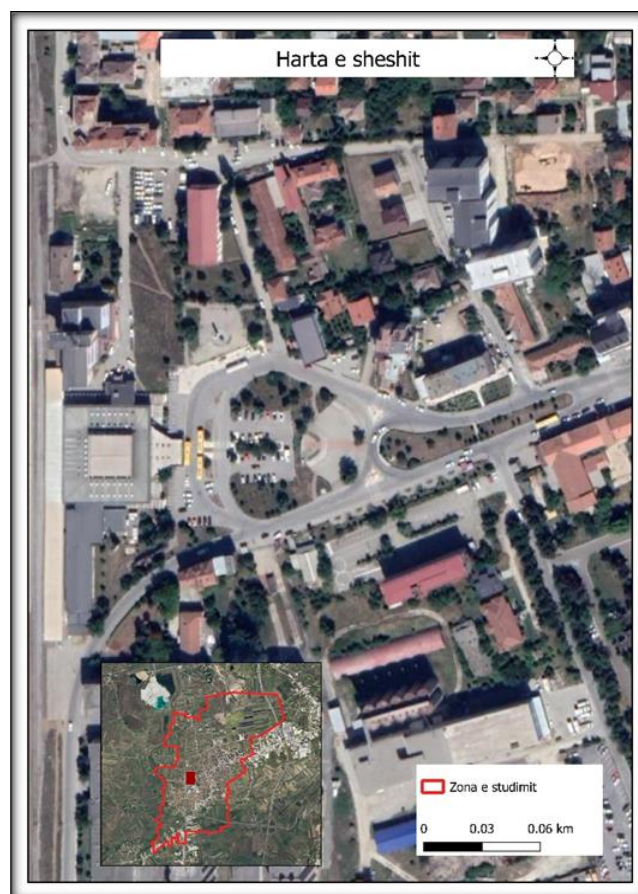

Fig. 16. Sheshi i qytetit 'Sheshi i

5.4 Hapësirat e gjelbra publike

Hapësirat e gjelbra apo parqet e pushimit janë elemente shumë me rëndësi sidomos në zonën urbane ekzistojnë këto hapësira, mirëpo ato mund të organizohen në brendi të blloqeve më të mëdha urbanistike ku mund të ketë përmbajta të lojës për fëmijë, shtigje të këmbësorëve, hapësira për rekreacion duke u bazuar në kërkesat e qytetarëve. Zakonisht, kur mendojmë për qytetin në mendje na vjen beton, hekur, xham, por harrojmë gjelbërimin që gjithmonë ka luajtur një rol shumë të rëndësishëm. Rëndësia e gjelbërimit në qytetin e Fushë-Kosovës nuk qëndron vetëm tek vlerat estetike por fillimisht në krijimin e hapësirave të shëndetshme për qytetarët. Në bazë të standardeve të kërkuara nuk plotësohen kushtet me hapësira gjelbëruese. Hapësirat gjelbërues në këtë qytet shtrihen në sipërfaqe 6.52 ha.

5.5 Objektet e banimit

Banimi në këtë zonë është kryesisht i lartë, ndërsa përreth janë prezentë ndërtesat e banimit të ultë. Siç vërehet në gjendjen ekzistuese të fundit, kemi shtrirje më të zgjeruar të objekteve të banimit, objekteve afariste dhe objekteve industriale në dëm të tokës bujqësore, duke e zvogëluar fondin e tokës së punëshme bujqësore dhe duke i rritur dhe zgjeruar vendbanimet në mënyrë shpërndarëse. Banimi individual karakterizohet me parcela relativisht të mëdha në periferinë e zonës urbane dhe në të shumtën e rasteve të rrethuara.

Pjesëmarrja e numrit të banorëve të qytetit të Fushë Kosovës në raport me numrin e përgjithshëm të komunës ka ndryshuar dukshëm nga viti 1948 ku kishte 847 banorë për një periudhë 63 vjeçare kz numer u rrit në 12919 banorë.

1948	1953	1961	1971	1981	1991	2011
847	1122	2423	6992	12917	16154	12919

Tabela 1. Numri i popullsisë së yonës kadastrale të Fushë Kosovës(ASK,2008)

Sa i përket vjetërsisë së banesave, rreth 90% u ndërtua pas luftës së dytë botërore dhe një numër i konsiderueshëm u ndërtua pas luftës së fundit të vitit 1999, kurse nga kjo mund të konstatohet se fondi i banimit kolektiv është i ri.

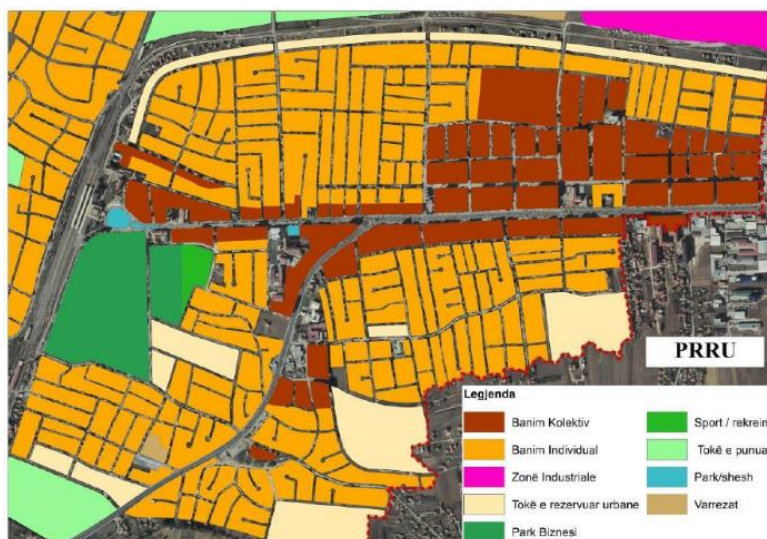

Fig. 17. Zonimi i pjesës urbane sipas PRRU

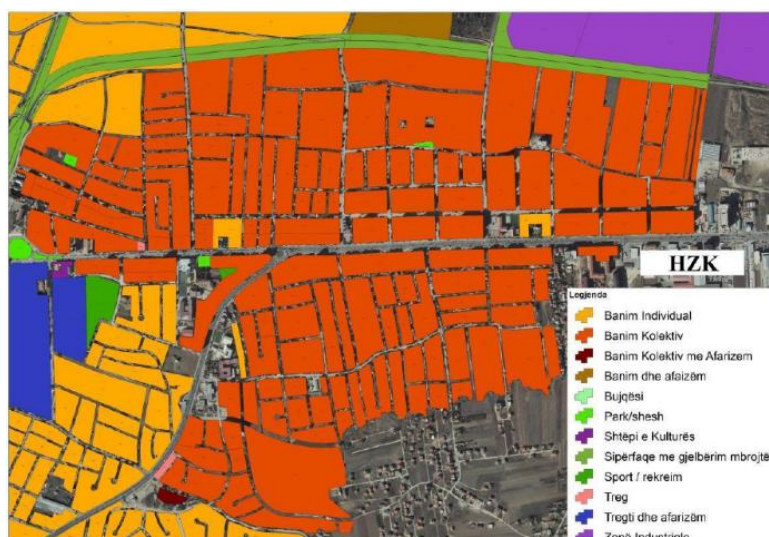

Fig. 17. Zonimi i pjesës urbane sipas HZK

Karakteristikë e ndërtimit individual të banimit në Fushë Kosovë është:

- ❖ ndërtimi stihik dhe pa plan (në masë të konsiderueshme)
- ❖ dendësia e madhe e banimit, sidomos në qendrën e zonës urbane.

6. Rreziqet

Rreziqet natyrore janë ngjarje të cilat ndodhin në hapësirë të caktuar duke shkaktuar pasoja në njerëz dhe në të mira materiale. Meqenëse në Tokë nuk ka hapësirë që nuk është në ndryshim, edhe në këtë zonë janë evidente disa rreziqe me magnitudë jo të lartë, ndërsa disa nuk paraqiten fare. Për ndërmarrjen e masave fillimisht duhet të përcaktohet zona që predispozohet nga rreziqet. Masat mbrojtëse mund të përcaktohen edhe për një zonë të vetme me specifika të caktuara. Nëse kufijtë e sipërfaqes në nevojë për tu mbrojtur janë të ndryshme nga kufijtë e zonave të përcaktuara, dhe në çfarëdo rasti kur përveç zonës bazë kemi edhe një shtresë tjetër me specifikat si të lartcekura trajtohen me kushte zhvillimore për zonat që janë të determinuara si Zona Mbishtresore. Vlen të theksohet, se masat mbrojtëse janë efektive kur hartohen në suaza të kapaciteteve të komunës për t'i zbatuar ato, dhe kur iu bëhet e qartë qytetarëve se masat mbrojtëse janë të obligueshme për të gjitha zhvillimet për të cilat vlejné, por nuk kufizohen vetëm në këtë nivel se komunat sfidohen edhe nga rreziqet që i tejkalojné kompetencat komunale, ndërsa brenda hartës zonale komunale duhet definoohen masa edhe për këto rreziqe. Ekipet kanë konstatuar se përmbytjet janë fatkeqësi elementare të cilat kërkojnë vëmendje të posaçme, pasi që paraqiten të rrezikshme për jetën e njeriut dhe sjellin dëme të konsiderueshme materiale sipërfaqe të rrezikuara nga vërshimet janë rreth 150 ha. Në komunën e Fushe Kosovës vlen të përmendim vërshimet që shkaktohen nga lumi Sitnica. Përmbytjet janë një dukuri natyrore globale që ndikojné mjaftë në mjedisin agrar, human dhe urban, por edhe në pasurimin apo varfërimin e tokës.

Ato përbëjnë gjithashtu një rrezik serioz në ambient dhe në social, sepse shkaktojné dëme në tokat bujqësore, vendbanimet humane, njerzit dhe kafshët

rrugët automobilistike, linjat hekurudhore, rrjetin e ujitjes e kullues, etj. (Meçaj, Alikaj 2006).

Shkaqet e përmbytjeve janë të shumëllojshme dhe ndryshojnë sipas pellgjeve lumore ose nga një rajon në tjetrin shirat lokale që bien në hapësirat e ndjeshme nga përmbytjet dhe rrethina janë faktorët e parë çka e karakterizon edhe këtë pjesë të përmbytjeve në Fushë Kosovë, si faktor i dytë janë edhe shirat e fuqishme dhe shkrirja e borës në muajt e pranverës. Evidente janë zonat që shtrihen përgjatë lumit Sitnica këto përmbytje janë të theksuara sidomos në muajt ku sasia e reshjeve është më e lartë. Kjo gjendje vjen nga mosmirëmbajtja dhe mos rregullimi i shtratit të lumit, si dhe mos pastrimi i grykave të urave qofshin ato të mëdha apo të vogla.

Të vetëdijshëm se përmbytjet nuk mund të parandalohen, por dëmet e tyre mund të amortizohen dhe menaxhohen andaj duhet të merren këto masa:

- ✓ Masat hidroteknike: Ndërtimi i terasave, gardoneve dhe pendave në shtretërit e përroskave dhe përrenjve si masa mbrojtëse hidroteknike për ta minimizuar fuqinë gërryese.
- ✓ Ndërtimi i argjinaturave në brigjet e lumenjve si masë parandaluese.
- ✓ Mbjellja e fidanëve pyjore në shtretërit lumenjve.
- ✓ Ndalimi i nxjerrjes së inerteve në shtretërit e lumenjve .
- ✓ Shfrytëzimi i tokave bujqësore në fushat lumore të lumenjve kryesor duhet të kufizohet me kullosa të përhershme etj.

Masat mbrojtëse duhet t'i kuptojmë se janë: veprime apo mënyra të veprimit, urdhra apo udhëzime të nevojshme për të arritur qëllime të caktuara, në këtë rast mbrojtje të jetës, pasurisë ose vlerave tjera sociale, ekonomike apo mjedisore.

5. Përfundimi

Në këtë hulumtim kemi bërë zoonimin e sipërfaqës urbane të Fushë Kosovës. Zoonimin është ndarë në zonat përkatëse të shtrirjes së strukturave si: të banimit, industrisë, gjelbërimit, sportit dhe rekreacionit si dhe zoonimi i bujqësisë pasi që kufiri kadastral ka përfshirë edhe këtë pjesë.

Sigurisht që zoonimi i tillë paraqet rëndësi evidente sepse pas kësaj varet masat që duhet ndërmarrë duke bërë më të lehtë monitorimin e gjendjes aktuale. Përpos aspektit të zoonimit kujdes i kemi dhënë edhe trajtimit të rreziqeve që mund të paraqiten.

Nga hulumtimi i bërë për zonën urbane të Fushë Kosovës erdhëm në përfundim të pyetjeve hulumtuese. Zona urbane është duke u zgjeruar në masë të madhe duke ndërtuar objekte kolektive. Këto objekte kolektive janë ndërtuar me etazhitet të lartë në sipërfaqe të vogla në zonën e re të qytetit. Ndërtimet e tilla kanë ngulfatur hapësirën e nevojshme për jetesë. Nga pyetja tjetër shohim se nuk predispozohet nga rreziqet me magnitudë të lartë, mirëpo më tepër këto rreziqe i takojnë aspektit urban. Ndërsa sa i përket masave preventive atë janë përmendur më lartë, tek trajtimi që kemi bërë për rreziqet. Njohurit e fituara nga ky hulumtim do të mund të shërbenin për planifikimin e një zone urbane sa më të qëndrueshme për të ardhmen.

Literatura:

- Ramadani, I. .: “Vendbanimet e Kosovës” Prishtinë, 2016.
- Wiley, J. & Sons .: “Planning and urban design standards” New Jersey, 2007.

- Plani zhvillimor Urban, Fushë Kosovë 2013-2023.
- Plani hapësinor i Kosovës, Prishtinë, 2010.
- B. Piha, Osnove prostornog planiranja, Beograd, 1986.
- B. Maksimovic, Urbanizam, Naucna Kniga, Beograd, 1980.
- M. Vresk; Osnovi Urbane Geografije, Skolska knjiga, Zagreb, 1980.
- L. Pjanic, Prostorna ekonomija, Sluzbeni List SFRJ, Beograd, 1972.
- Harta zonale e Fushë-Kosovës, 2018-2026.
- Agjensia e Statistikave të Kosovës, Regjistrimi i popullsisë, 2011.
- Nasip Meça&Kajtay Alikaj.:’’Gjeomorfologjia e aplikuar’’ Tiranë 2006